

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ ΑΠΟΔΗΜΟΙ ΣΤΗ ΡΩΣΙΑ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ*

Ἡ ἀναδρομὴ στὴν ἱστορία τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ ἀποκαλύπτει, πέρα ἀπὸ τὴν τρέχουσα καθημερινότητα, τὴν ἀέναη πάλη του μὲ ὅ,τι συγκροτοῦσε τὸ πολιτικὸ καὶ θρησκευτικὸ καθεστῶς τοῦ δυνάστη· καθεστῶς πού, θετικὰ ἢ ἀρνητικὰ, ὄχι μόνον συντηροῦσε τὶς σχέσεις πού ἐπέβαλε στὸν ἡττημένο ἢ βούληση τοῦ κυρίαρχου, ἀλλὰ κι ἀποδυνάμωνε τὴν ἑλληνικὴ φυλὴ ἀπὸ ζωντανὰ κύτταρα, πού τὸ Ἰσλάμ γρήγορα ἀφομοίωσε γιὰ νὰ τ' ἀναδείξει σὲ λίγο στελέχη τῆς αὐτοκρατορίας.

Αὐτὴ ἡ πάλη ἐκδηλώθηκε μὲ πολλοὺς τρόπους: στὸ ἐσωτερικὸ τῆς αὐτοκρατορίας, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ συντήρηση τῶν ἐλεύθερων ἐστιῶν (Σούλι, Μάνη, Σφακιά), ἀναπτύχθηκαν ἐπαναστατικὲς κινήσεις, ἀνοργάνωτες πολλὲς φορὲς ἢ συνδεδεμένες μὲ συναισθηματικὲς καταστάσεις, ἀδύναμες νὰ ὀδηγήσουν σὲ εὐτυχὲς ἀποτελέσματα. Παράλληλα, ἡ προσπάθεια γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς παιδείας, ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ὅσων εὐκαιριῶν παρεῖχε ὁ δυνάστης γιὰ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη, σὲ ἀτομικὸ ἢ εὐρύτερο πλαίσιο (κοινότητες-συνεταιρισμοί) κι ἄλλες ἀκόμη μορφὲς ἀγῶνα πού εἶχαν ἄμεση σχέση μὲ τὴν ἐπιβίωση, συντηροῦσαν σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς κοινωνικῆς διαστρωμάτωσης τὴν ἐφεση γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἐλευθερίας.

Ὅλες αὐτὲς οἱ ζυμώσεις πού συντελοῦνταν στὸ ἐσωτερικὸ εἶχαν, ὡς ἕνα σημεῖο, τὴν αὐτονομία τους, ἐπηρεάζονταν ὅμως σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τὶς πολιτικὲς ἐπιδιώξεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἦταν μοιραία μιὰ τέτοια ἐπίδραση, ἰδιαίτερα τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς δουλείας, ὅταν ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία βρισκόταν στὸ ἀπόγειο τῆς δυνάμει της καὶ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἀγωνιζόταν ν' ἀναχαιτίσει τὴν ἐπέκτασή της. Στὴ Δύση, ὅπου εἶχε καταφύγει κι ὁ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τοῦ Βυζαντίου, τὸ Γένος εἶχε ἐναποθέσει τὶς ἐλπίδες του, γρήγορα ὅμως ἀπογοητεύθηκε ἀπὸ τὴ στάση τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι δὲν ἀντέδρασε θετικὰ σ' ἐξεγέρσεις καὶ κινήσεις, ὑποκινημένες ἀπὸ τὴ Δύση. Οἱ ἐπαναστατικὲς δραστηριότητες στὰ τέλη τοῦ 16ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰ. τὸ ἀποδεικνύουν.

* Ἀνακοίνωση πού ἐγινε στὸ Β' Ἑλληνορωσικὸ συμπόσιο (Μόσχα, 1-7 Ὀκτωβρίου 1985).

Φυσικό επακόλουθο τῆς ἀπογοήτευσης ἦταν ἡ στροφή τῶν ὑποδούλων σέ δυνάμεις πού θά μπυροῦσαν νά βοηθήσουν ἀποτελεσματικότερα στήν ἀνάκτηση τῆς ἐλευθερίας. Ἡ μόνη δύναμη πού ἦταν σέ θέση ν' ἀντιπαραταχθεῖ σέ μιὰ ἰσχυρή ἀκόμη ὀθωμανική αὐτοκρατορία, καί νά δημιουργήσει ἔτσι τήν εὐχέρεια δράσης καί στίς ἐπαναστατημένες δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἦταν ἡ Ρωσία¹.

Δέν ἦταν, ὅμως, μόνον ἡ ἀπογοήτευση πού ἔστρεψε τόν Ἑλληνισμό πρὸς τὴ Ρωσία. Αὐτὴ ἀποτελοῦσε μιὰ ἔκφραση ἄρνησης πού δέν ἦταν σέ θέση νά ἰσχυροποιήσῃ τοὺς νέους προσανατολισμούς. Παρεμβλήθηκαν κι ἄλλοι παράγοντες² πού ἐνίσχυσαν τίς ἐλπίδες. Οἱ παράγοντες αὐτοὶ δροῦσαν ἐπὶ αἰῶνες στίς σχέσεις τῶν δύο λαῶν κι ἀντλοῦσαν ὑπόσταση ἀπὸ τὸ συναίσθημα καί τὰ κοινὰ συμφέροντα.

Βασικό στοιχεῖο τῆς στροφῆς πρὸς τὴ Ρωσία ἀποτελέσῃ τὸ ὁμόδοξον τῶν δυο λαῶν, ἡ ὁρθόδοξη ὀρθοδοξία πού διαδόθηκε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Βυζαντίου στήν χώρα, γεγονός πού εἶχε τίς ἐπιπτώσεις της στὸ πολιτικό πεδίο πρῶτα, μὲ τίς ἐπιγαμίες³ καί στὸ στρατιωτικό πεδίο ἀργότερα, ὅταν οἱ Ρῶσοι ἀποδυνάμωναν μὲ τοὺς συνεχεῖς πολέμους τὴν ὀθωμανική αὐτοκρατορία.

Ἡ ἐμπιστοσύνη, ἀπόρροια τῆς κοινῆς πίστεως, ἀποκτοῦσε περισσότερο βάθος μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου. Ἡ ἐπαφή μὲ τὸ ρωσικὸ λαὸ δασκάλων, εὐπαίδευτων κληρικῶν ἢ μοναχῶν, ἢ κατὰ καιροὺς μετανάστευση τῶν Ἑλλήνων στὸ ρωσικὸ ἔδαφος, ὅπου δημιουργήθηκαν εὐνοϊκὲς συνθήκες οἰκονομικῆς ἀνθίσεως, οἱ εὐεργετικὲς γιὰ τὸν Ἑλληνισμό συνθήκες πού ὑπέγραψε ἡ Ρωσία μὲ τὴν ἠττημένη αὐτοκρατορία, ὅπως τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ (1774) καί τοῦ Ἀϊναλί Καβάκ (1779)⁴, ἐνδυνάμωναν τοὺς δεσμοὺς ἀνάμεσα στοὺς δύο λαοὺς, μετέβαλαν ὅσους γύριζαν στήν Ἑλλάδα σέ θερμοὺς ἀπολογητὲς τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς⁵ καί ἐνίσχυσαν τὴν ἐλπίδα τῶν Ἑλλήνων πὼς ἡ Ρωσία ἦταν ἀποφασισμένη ν' ἀπελευθερώσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐλπίδα, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ἔγινε ἀφελῆς πίστη, πὼς ὅλα ἦταν προκαθορισμένα νά γίνουν ἀπὸ τὴ θεία βού-

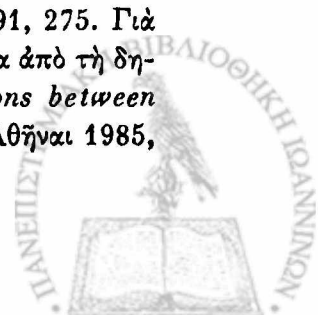
1. Βλ. γενικὰ γιὰ τὴ στροφή τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ρώσους στοῦ Ἀπόστολου Βακαλόπουλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. Δ' 1669-1812, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 67 κ. ἔξ.

2. Π.χ. ἡ δημιουργία ἐλληνικῶν ἀποικιῶν στὸ ρωσικὸ ἔδαφος ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἀκόμη ἐποχὴ, βλ. ἐνδεικτικὰ Τρύφωνος Εὐαγγελίδου, *Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, τ. Β' ἐν Ἀθήναις 1936, σ. 349 κ. ἔξ.

3. Βλ. Βακαλόπουλου, *ὁ.π.*, σ. 67.

4. Βλ. Ν. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York 1958, σ. 191, 275. Γιὰ τίς οἰκονομικὲς σχέσεις Ρωσίας - Ἑλλάδος κατὰ τὸν 19ο αἰ. καί ἰδιαίτερα ὕστερα ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, βλ. Dimitris Loules, *Commercial relations between Russia and Greece during the Post-Revolutionary period (1828-1843)*, Ἀθήναι 1985, σ. 163.

5. Βλ. Βακαλόπουλου, *ὁ.π.*, σ. 67.

ληση. Ἡ ἀτμόσφαιρα εὐνοοῦσε τὴν ἀνάπτυξη θρύλων, στιχουργημάτων, προφητειῶν, ἐρμηνειῶν χρησμῶν κ.ἄ., πού, ἂν καὶ διαψεύδονταν ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, συνέχιζαν νὰ ἐπιβιώνουν, ν' ἀναμορφώνονται καὶ ν' ἀσκοῦν ἐπίδραση στοὺς ὑποδούλους ὡς τὶς παραμονές τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης¹. Εἶναι ὀρθὴ ἢ διαπίστωση πὼς δὲν ὑπάρχει ντοκουμέντο στὴ λαϊκὴ μας κληρονομιά ἐκείνης τῆς ἐποχῆς (στιχουργήματα, θρύλοι κλπ.), ὅπου νὰ ἐκφράζονται παράπονα κατὰ τῶν Ρώσων², ἂν καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς τσαρικῆς Ρωσίας, ἄφηνε συχνὰ ἐκθετοὺς σὲ κινδύνους τοὺς ἐπαναστατημένους "Ἕλληνας, ὅπως ἔγινε π.χ. μετὰ τὰ Ὀρλωφικά.

Χρειαζέται νὰ ὑπογραμμιστεῖ ἐδῶ πὼς ὅλοι περίπου οἱ σοφώτατοι καὶ ἐλλογιμώτατοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης³, ὄχι μόνον ἐκεῖνοι πού εἶχαν καταφύγει στὴ Ρωσία, ὅπως ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, ἀλλὰ καὶ ὅσοι εἶχαν μεταναστεύσει στὴ Δύση ἢ εἶχαν μείνει στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Τουρκίας, οἱ περισσότεροι ἦταν ρωσόφιλοι. Κοντὰ σ' αὐτοὺς καὶ οἱ ἐμπορευόμενοι, ἡ σπονδυλικὴ στήλη τῆς ἀστικῆς τάξης, εἶχαν ἐναποθέσει τὶς ἐλπίδες τους στὴ Ρωσία καὶ ὑπηρετοῦσαν τὴν πολιτικὴ τῆς στὸν γῶρο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀκόμη καὶ ὡς πράκτορες τῆς στὸ ἐξωτερικόν⁴. Τέλος, ἄξιο προσοχῆς εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς πὼς καὶ αὐτὸ τὸ συντηρητικὸ Φανάρι διαπνέεται, στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ., ἀπὸ ρωσοφιλία⁵,

1. Χρησμοί, ὅπως ἐκεῖνοι τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ τοῦ Πατριάρχου Στεφάνου Ἀλεξανδρέως πού προφήτευαν τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Ρώσους, παρὸτι τὰ γεγονότα τοὺς διέψευδαν, ἐξακολουθοῦσαν νὰ συντηροῦν τὶς ἐλπίδες τῶν ὑποδούλων μαζί με ἄλλες προφητεῖες, τὴν Φυλλάδα τοῦ Ἀγαθάγγελου, τοὺς θρύλους καὶ τὰ τραγούδια. Οἱ μεγαλύτερες ἐλπίδες γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν χρησμῶν καὶ τῶν θρύλων γεννήθηκαν κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης. Τὸ «Ξανθὸ γένος» πού θὰ νικοῦσε τοὺς Τούρκους κυνηγώντας τους ὡς τὴν Κόκκινη Μηλιά, θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς ὑποδούλους ὡς ἐπικείμενη λύση. Εὐπαίδευτοι ἄνδρες, ὅπως ὁ Μετσοβίτης Νικόλαος Τζερτζούλης, δὲ δίστασαν νὰ δώσουν ἐρμηνεῖες στοὺς χρησμοὺς πού ἀναφέρθηκαν, βλ. Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, «Οἱ ἐν τῷ Ἑλληνοσχολεῖῳ Μετσόβου διδάξαντες καὶ διδαχθέντες», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά*, τ. 15 (1940), σ. 123. "Ὅσο τὸ γόητρο τῶν Ρώσων μεγάλωνε τόσο περισσότερο πολλαπλασιάζονταν οἱ προφητεῖες, βλ. Βακαλόπουλου ὁ.π., τ. Γ', σ. 378, καὶ προσδιορίζεται ὁ χρόνος τῆς πραγματοποίησής τους, βλ. Χατζημιχάλη, ὁ.π., σ. 126, ὅπου σημειώνει ὅτι ὁ Τζερτζούλης, ἐρμηνεύοντας τὶς προφητεῖες, εἶχε ἀποφανθεῖ πὼς ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς Ρώσους θὰ γινόταν τὸ 1774.

2. Βλ. Γιώργη Παπαγεωργίου, *Ἡ Ρωσία καὶ τὸ Ἑλληνικὸ 1821*, Συμπόσιο ΚΜΕ, Ἀθήνα 1983, σ. 93. Βλ. ἐπίσης Λ. Βρανούση, «᾿Ωδὴ ἐπὶ τῆς ἐπὶ τῶν Ρώσων», *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbucher XXI* (1971-1974), σ. 291, ὅπου κάνει λόγο γιὰ αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις πού κυκλοφόρησαν μετὰ τὸ 1812 (ἐκστρατεία Ναπολέοντα στὴ Ρωσία) καὶ οἱ ὁποῖες ἀπηχοῦν τὸ ρωσόφιλο πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Τρεῖς ἀπ' αὐτὲς τὶς ἐκδόσεις τὶς χρηματοδότησαν οἱ Ζωσιμάδες.

3. Βλ. Χατζημιχάλη, ὁ.π., σ. 119.

4. "Ὅπως ὁ Πάνος Μαρούτσης στὴ Βενετία καὶ Ἰταλία, πού δραστηριοποιήθηκε στὰ Ὀρλωφικά, βλ. Εὐαγγελίδου, ὁ.π., σ. 159, σημ. 1 καὶ σ. 161, σημ. 1.

5. Βλ. Λ. Βρανούση, Ἀθανάσιος Ψαλίδας, Ἰωάννινα 1952, σ. 58, σημ. 8 καὶ 9.

ἄσχετο ἂν μιὰ τέτοια στάση διαμορφώθηκε ἀπὸ ἀντίδραση στὰ κηρύγματα τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης.

Μὲ πλαίσιο αὐτὰ τὰ δεδομένα, μποροῦμε νὰ περιγράψουμε καὶ ἐρμηνεύσουμε ὅσα σχετίζονται μὲ τὴν οἰκονομικὴ εὐδοκίμηση τῶν ἀπόδημων Ἡπειρωτῶν στὴ Ρωσία κατὰ τὸν 19ον αἰ., σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς ἐπιπτώσεις πού εἶχε ἡ διάθεση τοῦ πλούτου τῶν ἐκεῖ ἀποδήμων στὴν ἐκπαιδευτικὴ, πολιτιστικὴ, καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς Ἡπείρου, μὲ παράλληλη θεραπεία τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν τῶν ὑποδούλων.

Τὸ μεταναστευτικὸ ρεῦμα πρὸς τὴ Ρωσία ἐπιτείνεται ὕστερα ἀπὸ τὸ ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1770-1774¹. Πολλοί, ἀπὸ τὸ φόβο τῶν ἀντιποίνων, ἐκπατρίζονται καὶ ἐγκαθίστανται στὴν Αὐστρία, Οὐγγαρία, ἀλλὰ κυρίως στὴ Ρωσία, πυκνώνοντας τὸν ἐλληνικὸ πληθυσμὸ ὀρισμένων μεγάλων πόλεων, ὅπως τῆς Μόσχας καὶ τῆς Νίζνας, στὶς ὁποῖες ὑπῆρχαν ἀπὸ καιρὸ συγκροτημένες ἐλληνικὲς κοινότητες². Ἡ μετανάστευση εὐνοήθηκε καὶ προστατεύθηκε ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Μ. Αἰκατερίνη³, πού εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ γεωργικὰ χέρια, στρατιῶτες, καὶ ναῦτες, προκειμένου νὰ συνεχίσει τὸν πόλεμο ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἡ μεταναστευτικὴ κίνηση Ἑλλήνων πρὸς τὴ Ρωσία αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἀποτέλεσε τὸ μεγαλύτερο φαινόμενο μετοικεσίας πρὸς τὴν χώρα κατὰ τὴ διάρκεια τῶν αἰώνων⁴. Ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1787-1792, στὸν ὁποῖο ἀναμίχθηκε πάλι ἐνεργὰ ὁ Ἑλληνισμός⁵, ἐπαύξησε τὸ κύμα τῶν μεταναστῶν, πού κατευθύνονταν τώρα περισσότερο πρὸς τὰ νεοαποκτηθέντα ἐδάφη τῆς Οὐκρανίας⁶ καὶ πύκνωσαν τὸν ἐλληνικὸ πληθυσμὸ πόλεων πού ἀναπτύσσονταν γοργά, ὅπως π.χ. τῆς Ὀδησοῦ.

1. Βλ. Βακαλόπουλου, ὁ.π., τ. Δ', σ. 457.

2. Βλ. ὁ.π.

3. Γιὰ τὰ προνόμια πού χορηγήθηκαν στοὺς Ἕλληνες τῆς Ρωσίας, τὴν ἰδιαιτέρη εὐνοία καὶ τὶς ὑποσχέσεις τῆς Αἰκατερίνης, πού ἐξυπηρετοῦσαν βέβαια τὴν πολιτικὴ της, βλ. Φιλίππου Σεγκούνη, «Ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία τῶν Ζωσιμάδων» Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, τ. 6 (1931), σ. 198, ὅπου δημοσιεύεται σὲ μετάφραση χρυσόβουλο τῆς Ἐλισάβετ πρὸς τοὺς Ρωμαίους τῆς Νίζνας, Χατζημιχάλη, ὁ.π., σ. 124, Χρ. Χρηστοβασίλη, «Οἱ ἐν Καυκάσῳ Ἕλληνες» Ἑλληνισμός, τ. 8 (1905), σ. 657 κ.ἐξ., Κ.Ζ. Κώνστα, «Κοσμᾶς Αἰτωλὸς καὶ Ὀρλώφεια», Ἡπειρωτικὴ Ἔστια, τ. 18 (1969), σ. 296, ὅπου κάνει λόγο γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς ρωσικῆς ἰθαγένειας, Βρανούση, Ψαλίδας, ὁ.π., σ. 13, Βακαλόπουλου, ὁ.π., τ. Δ', σ. 459.

4. Βλ. Γκρέγκορι Ἄρς, «Ἡ ἐλληνικὴ μετανάστευση στὴ Ρωσία κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου-ἄρχὲς 19ου», Ἐθνογραφία, 3 (1969), σ. 85 (στὰ ρωσικά), Μόσχα.

5. Στὰ Ἴβνια νησιά καὶ τὴν Ἡπειρο οἱ Ρῶσοι πράκτορες κινήθηκαν πολὺ δραστήρια γιὰ τὴ στρατολόγηση ὀπλιτῶν βλ. ἐπίσης καὶ Βακαλόπουλου, ὁ.π., τ. Δ', σ. 501 γιὰ τὰ ἐλληνικὰ συγκροτημένα στρατιωτικὰ σώματα στὶς περιοχὲς τῆς Οὐκρανίας καὶ Ν. Ρωσία. Βλ. καὶ Ἐμμ. Γ. Πρωτοφάλη, «Ἡ ἐπαναστατικὴ κίνηση τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν δεύτερον ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' ρωσοτουρκικὸν πόλεμον (1787-1792)», Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τ. 14 (1960), σ. 43 σημ. 2, ὅπου καὶ βιβλιογραφία γιὰ τοὺς Ἕλληνες πού κατέφυγαν στὴ Ρωσία μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου.

6. Βλ. Βακαλόπουλου, ὁ.π., σ. 586 κ.ἐξ. Ἡ ἐγκατάσταση εὐνοήθηκε ἀπὸ τὸ κράτος.

Ἄν καὶ δὲν ὑπάρχουν σαφῆ χρονικὰ πλαίσια, μέσα στὰ ὁποῖα θὰ μπορούσε νὰ τοποθετηθεῖ ἡ διακίνηση τῶν μεταναστῶν ἀπὸ τὴν Ἑπειρο πρὸς τὴ Ρωσία, καθὼς καὶ πλήρη ἀριθμητικὰ δεδομένα τῆς ἀποδημίας, μὲ βάση τὰ στοιχεῖα τῆς γνωστῆς βιβλιογραφίας, μπορούμε νὰ συμπεράνουμε πὼς ὁ ἀριθμὸς τους ἦταν σημαντικός. Βέβαια, οἱ Ἑπειρωτες εἶχαν πάντοτε τὸ προβάδισμα σὲ θέματα φιλογένειας καὶ εὐρύτερης ἀντίληψης τῶν ὑποχρεώσεων τους ἀπέναντι στοῦ Γένους· ὅμως, ἦταν δύσκολο νὰ ἐκκολαφθεῖ τόσο μεγάλος ἀριθμὸς ἐπόνυμων Ἑπειρωτῶν εὐεργετῶν στὴ Ρωσία, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἀνάλογο ἀντίκρουσμα στὴ βάση, στὸν ἀριθμὸ δηλαδὴ τῶν μεταναστῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ξεχώρισαν ὅσοι ἀναδείχθηκαν οἰκονομικά.

Ἡ ἐναρξὴ τῆς ἀποδημίας τῶν Ἑπειρωτῶν, ὅπως τονίστηκε, δὲν εἶναι εὐκολο νὰ προσδιοριστεῖ μὲ ἀκρίβεια. Ὑποστηρίζεται, ὅτι οἱ Ζαγορίσιοι ἄρχισαν ν' ἀποδημοῦν ἀπὸ τὸν 12ο αἰ.¹, κάτι πὺ μπορεῖ νὰ εἶναι κοντὰ στὴν πραγματικότητα, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι οἱ Ζαγορίσιοι ὁμολογοῦν ὅτι ἡ ζωὴ σχεδὸν ὄλων τῶν Ζαγορίσιων, διὰ τὴν τοπικὴν των ἀκαρπία, καὶ ἀδυναμία, εὐρέθη πάντοτε μὲ τὸ γκουρμπέτι, πράγμα πὺ ὑποδηλώνει ὅτι παλαιόθεν ἠναγκάζοντο νὰ ἐκπατριζόνται². Ἴσως νὰ εἶχαν τὸ προβάδισμα οἱ Γιαννιωτες, ἀφοῦ ἔχει σημειωθεῖ ὅτι ταξίδευαν ἀπὸ τὸν 10ο καὶ 11ο αἰ. στὴ δυτικὴ Εὐρώπη³. Τοὺς Γιαννιωτες καὶ Ζαγορίσιους ἀκολούθησαν στὴν ἀποδημία κάτοικοι καὶ ἄλλων Ἑπειρωτικῶν περιοχῶν⁴.

Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰ. (1514) σημειώνεται ἡ παρουσία Ἑπειρωτῶν ἐμπόρων ἀπὸ τὴν Ἄρτα, τὰ Γιάννινα καὶ τὴν Αὐλώνα σὲ πόλεις τῆς Δύσης (Ἄγκωνα)⁵, ἐνῶ τὸν 17ο αἰ. (1647) ἐπισημαίνονται Ζαγορίσιοι, ἔμποροι γούνας, σὲ ρωσικὲς πόλεις⁶. Τὸ μεταναστευτικὸ ρεῦμα θὰ ὀγκωθεῖ στοὺς ἐπόμενους αἰῶνες καὶ οἱ Ἑπειρωτες θὰ κινηθοῦν πρὸς πολλὲς κατευθύνσεις, κυρίως ὅμως πρὸς τὴ Ρωσία. Οἱ κυριότερες πόλεις τῆς Ρωσίας στὶς ὁποῖες μετανάστευαν Ἕλληνες, ἀνάμεσά τους καὶ Ἑπειρωτες, ἦταν οἱ ἐξῆς: Αἰκατερινοντάρ, Βα-

1. Βλ. Ἰωάννου Λαμπρίδου, *Ζαγοριακά, οἱ προστετέθησαν καὶ τινὰ περὶ Ἑπείρου*, ἐν Ἀθήναις 1870, σ. 117.

2. Βλ. Περ. Βιζουκίδου, «Ἑπειρωτικῶν Θεσμίων ἔρευνα», *Ἑπειρωτικὰ Χρονικά*, τ. 2 (1927), σ. 22, 23.

3. Βλ. Θέμιδος Χατζηγεωργίου, *Ἡ ἀποδημία τῶν Ἑπειρωτῶν*, Ἀθήναι 1958, σ. 53, χωρὶς ὅμως παράθεση στοιχείων.

4. Βλ. Α. Πετρίδου, «Χρονικὸν Δρυοπίδος», *Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα*, τ.1 (1871), σ.60, Κ. Θεσπρωτοῦ - Ἀθ. Ψαλίδα, *Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἑπείρου*, ἐκδ. ΕΗΜ, Ἰωάννινα 1964, σ. 59-60, ὅπου γίνονται ἀναφορὲς γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς Παπίγκου, Κουρέντων καὶ Μαλακασίου καὶ γιὰ τοὺς λόγους πὺ τοὺς ὑποχρέωναν νὰ ξενητευθοῦν, βλ. ἐπίσης Δημ. Α. Ζώτου, *Ἡ ξενιτεία τῶν Ἑπειρωτῶν*, Ἀθήναι 1935, σ. 5, 6, κ. ἐξ.

5. Βλ. Ἀ. Βακαλόπουλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. Β', ἐκδ. 2, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 466.

6. Βλ. Ἰωάννου Λαμπρίδου, *Ἑπειρωτικὰ Μελετήματα*, τεῦχος 8, *Ζαγοριακά*, μέρος πρῶτον, ἐν Ἀθήναις 1889, σ. 72.

λουκλαβᾶ, Βατούμ, Γιάλτα, Εὐπατορία, Θεοδοσία, Κέρς, Κίεβο, Κισνόβιο, Μαρνανούπολη ἢ Μαρνούπολη, Μόσχα, Νικολάεφ, Νίζνα, Νοβορωσίσι, Ὀδησσός, Πετρούπολη, Πολτάβα, Ταϊγάνι, Χερσώνα¹.

Οἱ Ἡπειρώτες μετανάστες ἤχησαν οἰκονομικὰ σὲ τέσσερες, κυρίως, πόλεις: Μόσχα, Νίζνα, Ὀδησσὸ καὶ Πετρούπολη. Ἀπὸ τὶς ὡς τώρα ἔρευνες διαπιστώνεται, ὅτι στὸ σύνολο τῶν ἀποδήμων Ἑλλήνων, οἱ Ἡπειρώτες ἦταν οἱ περισσότεροι ἀναλογικᾶ², γιὰ τὸν κύριον λόγον ὅτι τὰ ἄγωνα τότε ἐδάφη τοὺς ἀδυνατοῦσαν νὰ τοὺς συντηρήσουν. Παράλληλα, ἡ ἀνώμαλη πολιτικὴ κατάστασις καὶ ἡ ἀναταραχὴ ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν περιοχὴ τοὺς (ἐπιδρομές, πόλεμοι, καταστροφὴ περιουσιῶν κλπ.) ἐνίσχυε τὴν τάσιν πρὸς ἀποδημίαν, τὴν ὁποία ἡ δημοτικὴ μούσα τραγοῦδησε περισσότερο πλούσια καὶ ἔντονα ἀπ' ὅ,τι ἄλλοῦ.³

Σχετικὰ μὲ τὶς πόλεις ποὺ ἀνέδειξαν τοὺς μεγαλύτερους Ἡπειρώτες εὐεργέτες, τὴ Μόσχα, Νίζνα, Ὀδησσὸ καὶ Πετρούπολη, σημειώνουμε συνοπτικὰ ὅτι: 1) Στὴ Μόσχα, ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα ἦταν πολυπληθὴς ὡς τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰ., σ' ἐποχὴς δηλαδὴ ποὺ δὲν εἶχαν ἀναπτυχθεῖ ἀκόμη τὰ μεγάλα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Ν. Ρωσίας. Ἀργότερα ἀποδυναμώθηκε. Πάντως ἡ πόλις αὐτὴ στάθηκε γιὰ τὸν ἑλληνισμό τῆς Ρωσίας τὸ μεγάλο οἰκονομικόν, ἐμπορικόν, πνευματικόν καὶ ἐκπαιδευτικόν κέντρο ποὺ εἶχε ἀκτινοβολία σ' ὅλον τὸν χῶρον τῆς τσαρικῆς Ρωσίας⁴. 2) Στὴν Πετρούπολη Ἑλληνες μετανάστες ἐγκαθίστανται ἀπὸ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰ., λίγο ὕστερα ἀπὸ τὴν ἴδρυσή της, καὶ πληθύνονται κατὰ τὴν περίοδο τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Μ. Αἰκατερίνης. Στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. ἀποτελοῦν πλουσιότατη κοινότητα μὲ ἀξιόλογον δραστηριότητα⁵. 3) Στὴ Νίζνα ὑπῆρχε μιὰ ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες ἑλληνικὲς κοινότητες, ἀναγνωρισμένη μὲ αὐτοκρατορικὸν διάταγμα τῆς 2 Μαΐου 1657, ποὺ ἀναδείχθηκε σὲ μεγάλο οἰκονομικόν καὶ ἐκπαιδευτικόν κέντρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ

1. Βλ. γενικὰ Εὐαγγελίδου, ὁ.π., τ. Β', σ. 358-361, 363, 369, 371-372, Θεολόγου Γ. Παναγιωτίδου, *Ὁ ἐν Ρωσίᾳ Ἑλληνισμός*, Ἀθήναι 1919, σ. 6 κ.ἐξ., Ἐλευθερίου Παυλίδου, *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρωσίας καὶ τὰ 33 χρόνια τοῦ ἐν Ἀθήναις σωματείου τῶν ἐκ Ρωσίας Ἑλλήνων*, Ἀθήναι 1953, σ. 195, 197, 210, 219, 229, 229, 241, 243, 259, 261, 267, 274, 275.

2. Βλ. Κ. Φαλτάιτς, *Οἱ πλανόδιοι Ἡπειρώται τεχνίται καὶ ἡ ἐθνικὴ μας ὑπόθεσις*, ἐν Ἀθήναις 1928, σ. 88, ὅπου ἀναφέρει ὅτι ὁ ρωσικὸς λαὸς ἀποκαλεῖ τοὺς Ἑλληνες «Πινδούς», «Πινδλίους», δηλαδὴ προερχόμενους ἀπὸ τὴν Πίνδο. Αὐτὸ μαρτυρεῖ τὸ μεγάλο ρεῦμα μετανάστευσης ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, Μακεδονία.

3. Βλ. Βακαλόπουλου, ὁ.π., τ. Β', σ. 479.

4. Ἐνδεικτικὰ σημειώνουμε τὴν ἴδρυσιν τῆς «Ἐμπορικῆς Ἀκαδημίας τῶν Γραικῶν» στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ., τὴ λειτουργία ἑλληνικοῦ τυπογραφείου, τὴν ἀνάπτυξιν ἐμπορίου δημοπρασιῶν, κρέατος καὶ βιομηχανικῶν προϊόντων, ποὺ γιὰ μακρὸ διάστημα ἦταν τὸ ἀκμαϊότερον ἀνάμεσα στὸν ἀπόδημο Ἑλληνισμό, βλ. Εὐαγγελίδου, ὁ.π., τ. Β' σ. 371.

5. Βλ. Εὐαγγελίδου, ὁ.π., σ. 369-371. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα παρήκμασε.

κατὰ τὸν 18ο αἰ.¹ 4) Ἡ Ὀδησσός, τέλος, δέχεται ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ. σημαντικό ἀριθμὸ μεταναστῶν, πού μὲ τὴ δραστηριότητά τους στὸν ἐμπορικὸ τομέα ὑπογραμμίζουν τὴν ἐλληνικὴ παρουσία στὴν πόλη². Ἡ ἐλληνικὴ κοινότητα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 19ου αἰ. ἦταν ἀπὸ τὶς πιὸ ἀνθοῦσες, μὲ ἐκκλησίες, ἐκπαιδευτήρια ἀξιόλογα, λέσχες, ἀδελφότητες κ.λ.π³.

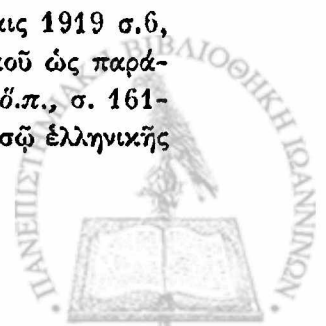
Δὲν εἶναι ἐπίσης εὐκόλο νὰ προσδιοριστεῖ κι ὁ τόπος καταγωγῆς τῶν Ἡπειρωτῶν πού μετανάστευσαν στὴ Ρωσία κατὰ τὸ 19ο αἰ. Γιὰ τὴν ἐξαγωγή ὀρισμένων θετικῶν συμπερασμάτων, θὰ χρησιμοποιήσουμε μόνον τὰ ἠλεγμένα στοιχεῖα πού ἀναφέρονται στὸν τόπο καταγωγῆς τῶν Ἡπειρωτῶν εὐεργετῶν. Κατὰ προέκταση, στηριζόμενοι στὴ λογικὴ ὑπόθεση ὅτι ὅσοι ἀναδείχθηκαν εὐεργέτες ἀποτελοῦσαν τὴν κορυφὴ μιᾶς ὀπωσδήποτε εὐρύτερης βάσης, μπορούμε νὰ ὑπολογίσουμε τὸν ὄγκο τοῦ μεταναστευτικοῦ ρεύματος τῆς κάθε περιοχῆς, σὲ ὅ,τι τουλάχιστο ἀφοροῦσε τὴ μετανάστευση στὴ Ρωσία. Οἱ ἐπώνυμοι μεγάλοι εὐεργέτες - μετανάστες στὴ Ρωσία κατάγονταν ἀπὸ τὶς ἐξῆς περιοχές: Ἀπὸ τὴν περιοχή Μετσόβου: 9 (1 ἀπὸ τὸ Ἀνήλιο), ἀπὸ τὸ Ζαγόρι: 8 (2 ἀπὸ τὸ Μονοδένδρι, 1 ἀπὸ τὴ Βίτσα, 2 ἀπὸ τὸ Καπέσοβο, 2 ἀπὸ τὸ Τσεπέλοβο, 1 ἀπὸ τὸ Κουκούλι), ἀπὸ τὰ Γιάννινα: 6, ἀπὸ τὸ Γραμμένο: 4, (1 ἀπὸ τὴν Κοβίλια-νη) ἀπὸ τὸ Πωγώνι: 1 (Δελβινάκι), τὰ Κούρκεντα: 1 (Κριτσούνιστα), τὴν Κόνιτσα: 1, τὴν Πρέβεζα 1, τὴν Παραμυθιά, 1. Τὸ μεταναστευτικὸ ρεῦμα τῶν περιοχῶν, πού ἀνέδειξαν τὸ μεγαλύτερο ἀριθμὸ εὐεργετῶν, συμβαδίζει μὲ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα τῆς ἀποδημίας καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἄποψη ὅτι ἡ ἀνάδειξη σὲ ὁποιοδήποτε τομέα τῆς ζωῆς τῆς τότε ἐποχῆς - ἀλλὰ καὶ σήμερα - προϋποθέτει, κατὰ κανόνα, μιὰ εὐρεία βάση ἐμψυχου ὕλικου.

Οἱ 42 Ἡπειρώτες εὐεργέτες, πού ὡς ἔμποροι κυρίως ἀναδείχθηκαν στὴ Ρωσία τὸν 19ο αἰ., ἦταν οἱ ἐξῆς (μὲ ἀλφαβητικὴ σειρά, τόπο καταγωγῆς καὶ μετανάστευσης):

1. Βλ. δ.π., σ. 360-361.

2. Ἡ ἄποψη πού ἐπικρατεῖ σχετικὰ μὲ τὴν Ὀδησσό, ὅτι δηλαδὴ ἦταν «ἐλληνικὴ πόλη», εἶναι ὑπερβολικὴ. Οἱ Ἕλληνες στὴν Ὀδησσό ἦταν πάντα λίγοι. Στὰ 1795 π.χ. εἶχε 2.349 κατοίκους κι ἀπ' αὐτούς τὸ 10% ἦταν Ἕλληνες. Στὰ 1897, σὲ γλωσσικὴ στατιστικὴ τῆς Ὀδησσοῦ, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα κατεῖχε ποσοστὸ 1, 32% καὶ ἡ ρωσικὴ 50,78%. Οἱ Ἕλληνες ἦταν πολλοὶ ἀνάμεσα στοὺς ἀλλοδαποὺς ἐμπόρους τῆς πόλης. Τὸ 1807 π.χ. ὑπῆρχαν 12 Ἕλληνες ἔμποροι. Ἴσως τὸ δυναμικὸ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων ἔδωσε στὴν Ὀδησσό τὴν ὀνομασία «ἐλληνικὴ πόλη». Βλ. τὴ σχετικὴ ἀνακοίνωση τοῦ Κωνσταντίνου Παπουλίδη στὸ ἴδιο συμπόσιο με τίτλο: Ἡ ἐκπαιδευτικὴ καὶ πολιτιστικὴ δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων τῆς Ὀδησσοῦ τὸν 19ο αἰ. (ὑπὸ ἐκτύπωση).

3. Βλ. Μιχαὴλ Δένδια, *Αἱ ἐλληνικαὶ παροικίαι ἀνὰ τὸν κόσμον*, ἐν Ἀθήναις 1919 σ.6, 26, 28 κ.ἐξ., Νικολάου Β. Τωμαδάκη, «Αἱ ἐλληνικαὶ κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ ὡς παράγων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», Ἀθηνᾶ, τ. 57 (1953), σ. 5, Παυλίδου, δ.π., σ. 161-190. Ὁ Παυλίδης σ. 173-176, παραθέτει καὶ τὸν «Διοργανισμὸν τῆς ἐν Ὀδησσῷ ἐλληνικῆς ἀδελφότητος τῆς Ἁγίας Τριάδος», καὶ Παπουλίδη, δ.π.

Ὄνοματεπώνυμο	Τόπος καταγωγῆς	Τόπος μετανάστευσης
1. Γεώργιος Βίκας ¹	Τσεπέλοβο Ζαγορίου	Ὀδησσός
2. Ἰωάννης Βεϊτζινός ἢ Τσογκόιας ²	Βίτσα Ζαγορίου	Νίζνα
3. Ἰωάννης Βουβούκης ἢ Μπουμπούκης ³	Ἰωάννινα	Νίζνα
4. Γεώργιος καὶ Ἀναστά- σιος Γοργόλης ⁴	Κοβίλιανη Γραμμενοχωρίων	Μόσχα
5. Δημήτριος Γκαδέλος ⁵	Μέτσοβο	Μόσχα
6. Τριαντάφυλλος καὶ Ἰωάν- νης Δομπόλης ⁶	Κριτσούνιστα Κουρέντων - Πετρούπολη	Νίζνα - Πε- τρούπολη
7. Ἰωάννης Δούμας ⁷	Τσεπέλοβο Ζαγορίου	Ὀδησσός
8. Παναγιώτης Ζιούκας ⁸	Ἰωάννινα	Νίζνα
9. Ἀναστάσιος, Ζώης, Θεοδόσιος, Μιχαήλ καὶ Νικόλαος Ζωσιμάς ⁹	Γραμμένο	Νίζνα - Μό- σχα

1. Βλ. γενικά Ἰωάννου Λαμπρίδου, *Περὶ τῶν ἐν Ἠπειρῷ Ἀγαθοεργημάτων*, μέρος δεύτερον, ἐν Ἀθήναις 1880, σ. 128, 129, 130, 131, τοῦ ἴδιου, *Ζαγοριακά, οἷς προσετέθησαν καὶ τινὰ περὶ Ἠπειροῦ*, δ.π., σ. 99, Στ. Μπέττη, *Ἠπειρωτικὴ εὐποιία*, Γιάννινα 1982, σ. 180. Ὁ Βίκας, μόνο γιὰ τὴν κατασκευὴ τῆς γέφυρας Λυκοστόμου στὰ 1861 δαπάνησε 477.000 γρόσια.

2. Βλ. *Διαθήκαι τῶν ἀειμνήστων εὐεργετῶν τῶν Ἰωαννίνων*, Ἀθήνησιν 1887, σ. 163 κ.ἐξ. Δυστυχῶς, οἱ τελευταῖες διαθέσεις του δὲν πραγματοποιήθηκαν, γιὰτὶ ὁ γαμπρός του πρόσβαλε τὴ διαθήκη, μὲ τὴν αἰτιολογία ὅτι 40 μέρες ὕστερα ἀπὸ τὴ σύνταξή της ὁ Βεϊτζινός αὐτοκτόνησε ὡς παράφρονος. Στὴν οἰκιοποίηση τοῦ κληροδοτήματος αὐτοῦ ἀπὸ ξένους συνέπραξε κι ὁ τότε πρόξενος τῆς Ἑλλάδος στὴν Ὀδησσό, βλ. Λαμπρίδου, *Περὶ τῶν ἐν Ἠπειρῷ Ἀγαθοεργημάτων*, μέρος δεύτερον, δ.π., σ. 139, Ἰωάννου Ν. Νικολαΐδου, *Ἱστορικὴ Μονογραφία περὶ τῆς ἐν Ἠπειρῷ χώρας Βεζήτζης*, ἐν Ἰωαννίνοις 1939, σ. 108-110 καὶ Μπέττη, δ.π., σ. 196.

3. *Διαθήκαι*, δ.π., σ. 35, Μπέττη, δ.π., σ. 93.

4. *Διαθήκαι*, δ.π., σ. 6, Μπέττη, δ.π., σ. 67.

5. Μπέττη, δ.π., σ. 79.

6. δ.π., σ. 114, τοῦ ἴδιου, «Ἰωάννης Δομπόλης», *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία*, τ. 25 (1976), σ. 20 κ.ἐξ., Νικολάου Πατσέλη, «Ἰωάννης Δομπόλης καὶ τὸ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων», *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία*, τ. 17 (1968), σ. 15.

7. Βλ. Μπέττη, *Ἠπειρωτικὴ εὐποιία*, δ.π., σ. 161.

8. *Διαθήκαι*, δ.π., σ. 26, καὶ Μπέττη, δ.π., σ. 65.

9. Γενικά γιὰ τοὺς Ζωσιμάδες βλ. Σεγκούνη, «Ἀλληλογραφία», δ.π., *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά*, τ. 6 (1931) σ. 193 κ.ἐξ., τ. 7 (1932), σ. 3 κ.ἐξ., τ. 8 (1933), σ. 3 κ.ἐξ., Κωνσταντῖνου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, *Ἐκθεσις τῶν κατὰ τὸ ἱερὸν μνημόσυνον τῶν ἀειμνήστων Ζωσιμάδων*, Ἀθήνησιν 1842, Φάνη Μιχαλόπουλου, *Τὰ Γιάννενα κί' ἡ νεοελληνικὴ ἀναγέννηση (1648-1820)*, Ἀθήνα 1930, σ. 12, 29, 62, 63, 64, 73, 80, Κώστα Π. Βλάχου, «Ἡ ἀλληλογραφία τῶν Ἐ-

Ὄνοματεπώνυμο	Τόπος καταγωγῆς	Τόπος μετανάστευσης
10. Γεώργιος Θεοφάνης ¹	Πρέβεζα	Μόσχα
11. Ἰωάννης, Φίλιππος καὶ Χριστόδουλος Κοτοπούλη ²	;	Μόσχα
12. Ζώης Καπλάνης ³	Γραμμένο	Μόσχα
13. Ἰωάννης Κονιτζιώτης ⁴	Κόνιτσα	Νίζνα
14. Ἀναστάσιος Μανάκης ⁵	Ἀνήλιο Μετσόβου	;
15. Ἀναστάσιος καὶ Νικόλαος Μαρούλης ⁶	Παραμυθιά - Ἰωάννινα	Μόσχα
16. Μπαλάνος Τριανταφύλλου (Τροφίμωφ) Μάτζος καὶ Ἀναστάσιος Μάτζος ⁷	Ἰωάννινα	Νίζνα
17. Ἀναστάσιος, Λέων, Παναγιώτης Μελάς ⁸	Ἰωάννινα	Μόσχα - Νίζνα
18. Ἰωάννης Μπουστρός ⁹	Γραμμένο	Μόσχα - Νίζνα
19. Ἰωάννης Παλαιόβης ¹⁰	Δελβινάκι	Μόσχα
20. Κωνσταντῖνος καὶ Παῦλος Πασχάλης ¹¹	Καπέσοβο Ζαγορίου	Νίζνα-Μόσχα

λεῶν Ζωσιμᾶ (1844-1857)», *Ἡπειρωτικά Χρονικά*, τ. 19 (1975), σ. 139 κ.έξ. Μέχρι τὸ 1842 ποὺ πέθανε κι ὁ τελευταῖος Ζωσιμᾶς διέθεσαν μεγάλα ποσὰ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐκπαίδευσης ὄχι μόνο στὰ Γιάννινα, ἀλλὰ καὶ σ' ὀλόκληρη τὴν Ἡπειρο καὶ τὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα. Γιὰ τὴ χρηματοδότηση τῶν ἐκδόσεων τῆς «Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης» τοῦ Κοραῆ, καθὼς κι ἄλλων βιβλίων, θρησκευτικῶν κυρίως, ὅπως π.χ. τῶν «Κυριακοδρομίων» τοῦ Θεοτόκη, καταβλήθηκαν σημαντικὲς δαπάνες. Ἡ διαθήκη τοῦ τελευταίου τῆς Ἀδελφότητος, τοῦ Νικολάου (Μόσχα, 13 Μαρτίου 1841) ἀντικατοπτρίζει τὸ ἦθος καὶ τὶς προθέσεις τῆς ζωῆς πέντε ἀνθρώπων ἀφιερωμένων στὸ Γένος (βλ. *Διαθήκη Νικολάου Ζωσιμᾶ*, Ἀθῆναι 1913).

1. βλ. Μπέττη, *Ἡπειρωτικὴ εὐποιία*, ὁ.π., σ. 71.

2. ὁ.π., σ. 44.

3. βλ. γενικὰ γιὰ τὸν Καπλάνη, *Συστατικὰ γράμματα τῆς ἐν Ἰωαννίνοις Πατριαρχικῆς Σχολῆς*, Βιέννη 1806, *Σπάνια εὐποιίας ἔργα Ζώη Καπλάνη*, Μόσχα 1809, Μιχαλόπουλου, ὁ.π., σ. 13, 16, 29, 78, 80, 87, Στ. Μπέττη, «Ζώης Καπλάνης καὶ Καπλάνειος Σχολῆς», *Ἡπειρωτικά Χρονικά*, τ. 20-21 (1976-1977), σ. 19 κ.έξ., τοῦ ἴδιου, *Ἡπειρωτικὴ εὐποιία*, ὁ.π., σ. 56 καὶ *Διαθήκαι*, ὁ.π., σ. 3.

4. *Διαθήκαι*, ὁ.π., σ. 18, Μπέττη, *Ἡπειρωτικὴ εὐποιία*, σ. 50.

5. ὁ.π., σ. 146. Γιὰ τὸν Μανάκη βλ. καὶ στὴ συνέχεια τοῦ ἄρθρου.

6. ὁ.π., σ. 218.

7. *Διαθήκαι*, ὁ.π. σ. 14, καὶ Μπέττη, ὁ.π., σ. 76.

8. Γιὰ τοὺς Μελάδες βλ. Λέοντος Ι. Μελά, *Μιά οἰκογένεια - μιὰ ἱστορία*, Ἀθῆναι 1967.

9. βλ. Μπέττη, *Ἡπειρωτικὴ εὐποιία*, σ. 84.

10. ὁ.π., σ. 85.

11. ὁ.π., σ. 121. Ἡ κύρια θέλησή τους ἦταν ἡ ἀνέγερση καὶ λειτουργία στὸ Καπέσοβο

Ὄνοματεπώνυμο	Τόπος καταγωγῆς	Τόπος μετανάστευσης
21. Ἀλέξιος Πλακίδας ¹	Κουκούλι Ζαγορίου	Ὀδησσός
22. Γεώργιος καὶ Μάνθος Ραδιόνωφ Ριζάρης ²	Μονοδένδρι Ζαγορίου	Μόσχα-Νίζνα -Ὀδησσός
23. Κωνσταντῖνος Σταμέρωφ ³	Μέτσοβο	Μόσχα;
24. Τριαντάφυλλος Τσιομά- γκας ⁴	Μέτσοβο	Μόσχα
25. Σταῦρος Φόρος ⁵	Μέτσοβο	Μόσχα;
26. Κων /νος Φουρνίγκας ⁶	Μέτσοβο	Μόσχα
27. Ἀναστάσιος καὶ Γεώργιος Χατζηκώστας ⁷	Ἰωάννινα	Μόσχα

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς εὐεργέτες ποὺ ἀναφέρθηκαν καὶ γιὰ τοὺς ὁποίους ὑπάρχουν ἐπαρκῆ στοιχεῖα, ἦταν κι ἄλλοι Ἑπειρῶτες ἐγκατεστημένοι στὴ Ρωσία ποὺ μ' ἐντολὲς ἢ διαθήκες τοὺς ἄφηναν μικρὰ κληροδοτήματα. Ἐνδεικτικὰ σημειώνουμε τοὺς Δελβινακιῶτες ποὺ ἐνίσχυσαν τὰ σχολεῖα τους: 1) Λουκάς Εὐστρατίου (7.875 δρχ.), 2) Κων. Κανίνας (1.285 δρχ.) 3) Ἰω. Κοτῆς (15.395δ δρχ.)⁸.

Μιὰ καταγραφὴ ἐπαγγελμάτων ποὺ ἀναφέρεται στοὺς Ἑπειρῶτες μετανάστες, χωρὶς νὰ καλύπτει ὅλες τὶς ἀποχρώσεις τοῦ θέματος, δίνει ἐνδεικτικὰ

ἐπιστημονικῆς γυμνασιακῆς σχολῆς. Γιὰ τὴν ἴδρυσή της εἶχαν διαθέσει πρὶν τὴ σύνταξη τῆς διαθήκης τους 4.294 ἀργ. ρούβλ. Τὸ κτίριο τῆς σχολῆς σώζεται καὶ σήμερα.

1. Βλ. Κώστα Λαζαρίδη, *Ἡ διαθήκη τοῦ Εὐγενίου Πλακίδα καὶ τὸ Κουκούλι - Ζαγορίου*, Γιάννινα 1969, καὶ Μπέττη, *δ.π.*, σ. 167.

2. Γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἐπανάσταση διέθεσαν 38.000 ρούβλ. καὶ μὲ τὴ διαθήκη τοῦ Γ. Ριζάρη κατατέθηκαν στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα 950.00 δρχ: γιὰ τὴ σύσταση καὶ λειτουργία τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, τὴ λειτουργία τῆς σχολῆς Μονοδενδρίου καὶ τὴν ἴδρυση Παρθεναγωγείου. Βλ. γενικὰ γιὰ τοὺς Ριζάρηδες στὸν ἀναμνηστικὸ τόμο *Ριζαρείος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ 1844-1969*, Παναγιωρικὸς τόμος ἐπὶ τῇ 125ετηρίδι, Ἀθήναι 1969, σ.11 κ.έξ., Μπέττη, *δ.π.*, σ. 94. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τῶν Ριζάρηδων μὲ τοὺς συγχωριανοὺς τους, οἱ Ριζάρηδες ἐνίσχυσαν μὲ σημαντικὰ ποσὰ τὸ χωριὸ τους, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες του, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω· βλ. Ἰωάννου Νικολαΐδου, *«Γεώργιος Ριζάρης καὶ Μονοδένδριον»*, *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια*, τ. 7 (1958), σ. 357 κ.έξ.

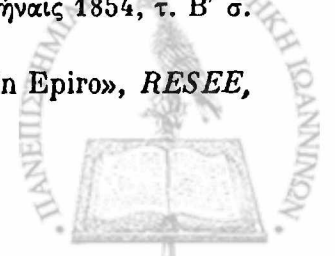
3. Βλ. Μπέττη, *δ.π.*, σ. 205.

5. *δ.π.*, σ. 125 καὶ Βασιλείου Κυρ. Σκαφιδᾶ, *«Ἱστορία τοῦ Μετσόβου»*, *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια* τ. 12 (1963), σ. 109.

6. Βλ. Μπέττη, *δ.π.*, σ. 45.

7. *δ.π.*, σ. 106. Ὁ Γ. Χατζηκώστας διάθεσε ποσὰ καὶ γιὰ ἐκδόσεις βιβλίων, ὅπως π.χ. τοῦ Σεργίου Μακραιῶ, *Ἐπιτομὴ φυσικῆς ἀκροάσεως*, Βενετία 1816, ἐκδοσὴ Γλυκῆδων (βλ. Ἀνδρέου Παπαδοπούλου - Βρετοῦ, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, ἐν Ἀθήναις 1854, τ. Β' σ. 188, ἀριθμ. 583). Βλ. καὶ *Διαθήκαι*, *δ.π.*, σ. 56.

8. Βλ. Μπέττη, *δ.π.*, σ.86, G. Plumidis, *«Cultura e biblioteche in Epiro»*, *RESEE*, τ. 21(1983), σ. 171.

στοιχεῖα γιὰ τὶς κύριες ἐπαγγελματικὲς ἐνασχολήσεις τῶν Ἡπειρωτῶν, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ κυριότερη ἦταν τὸ ἐμπόριο. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴ εἰδίκευση πού εἶχαν ἀπὸ τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς τους, οἱ μετανάστες ἐργάζονταν: 1) ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ὡς γουναράδες, 2) ἀπὸ τὸ Ζαγόρι, ὡς χαντζῆδες, ἔμποροι, δάσκαλοι ἱερεῖς, πρακτικοὶ γιατροί, 3) ἀπὸ τοὺς Καλαρρύτες, ὡς χρυσοκοῖ καὶ ράφτες καποτῶν, 4) ἀπὸ τὴ Σωπικὴ, ὡς βαρελοποιοί, 5) ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, ὡς κτίστες, σκαλιστές, ἀγιογράφοι, 6) ἀπὸ τὸ Συρράκο, ὡς καποτάδες, 7) ἀπὸ τὸ Μέτσοβο, ὡς ξυλουργοί, 8) ἀπὸ τὰ Κατσανοχώρια, ὡς πλανόδιοι ἔμποροι καὶ γυρολόγοι, 9) ἀπὸ τὸ Φιλιάτι, ὡς ἀρτοποιοί, ἀρτεργάτες, γανωτές, ὀρειχαλκουργοί, βαρελάδες¹. Ὅπως δὲποτε ὑπῆρχε διαφοροποίηση ἐπαγγελμάτων τῶν μεταναστῶν στοὺς χώρους ἐγκατάστασής τους, ἀνάλογα μὲ τὶς συνθῆκες πού ὑπῆρχαν ἐκεῖ.

Ἡ ἴδρυση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας στὴν Ὀδησσὸ τὸ 1814, ἀποτελέσσει, λόγω τῆς κοινωνικῆς σύνθεσης τῶν μελῶν καὶ τῆς ἔκτασης τῆς δραστηριότητάς τους, τὴ δυναμικότερη ἔκφραση τῶν προοδευτικῶν στοιχείων τῆς ἀστικῆς τάξης καὶ τῶν ιδεῶν καὶ κηρυγμάτων τοῦ Ρήγα, γεγονός πού ὀδήγησε τὴν Ἑταιρεία στὴ στρατολόγηση ὡς μελῶν καὶ Βαλκάνιων ἀγωνιστῶν καὶ τὴν ἀνάληψη τῆς εὐθύνης τοῦ συντονισμοῦ τοῦ ἀγῶνα ὅλων τῶν ὑποδούλων τῆς Βαλκανικῆς². Δὲν εἶναι, βέβαια, τυχαῖο πού ἰδρύθηκε ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία στὴ Ρωσία. Ἡ πολιτικὴ της ἀπέναντι στὴν Τουρκία καὶ τὸν ὑπόδουλο Ἑλληνισμό, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Μ. Αἰκατερίνης, δημιούργησαν τὶς προϋποθέσεις τῆς ὀργάνωσης³.

Στὴν ἴδρυση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας οἱ Ἡπειρώτες μετανάστες ἔπαιξαν πρωταρχικὸ ρόλο. Δυὸ ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἱδρυτές της ἦταν Ἡπειρώτες: Τσακάλωφ καὶ Σκουφᾶς. Σημαντικὸ ἀριθμὸ στὸν κατάλογο τῶν ἐταίρων ἀποτελοῦσαν καὶ οἱ Ἡπειρώτες μετανάστες τῆς Ρωσίας. Ἀνάμεσά τους ὑπῆρχαν καὶ Ἡπειρώτες εὐεργέτες, ὅπως ὁ Μάνθος Ριζάρης, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει πὼς ἄλλοι, ὄντας ἔξω ἀπὸ τὴν κίνηση, δὲν βοήθησαν τὸν ἀγῶνα.

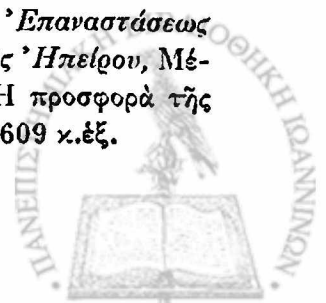
Οἱ γνωστοὶ ὡς τῶρα 34 Ἡπειρώτες Φιλικοὶ πού ἦταν ἐγκαταστημένοι στὴ Ρωσία εἶναι οἱ ἐξῆς (σὲ παρένθεση σημειώνεται ὁ τόπος καταγωγῆς καθὼς καὶ ὁ χρόνος καὶ τόπος κατῆγξης)⁴:

1. Βλ. Φαλτάιτς, ὅ.π., σ. 20 κ.ἐξ., Χατζηγεωργίου, ὅ.π., σ. 62.

2. Βλ. Γιώργη Ζωῖδη, Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ τὸ Εἰκοσιένα, Συμπόσιο ΚΜΕ, ὅ.π. σ. 79.

3. Στὰ 1853 ὁ Μάρξ θὰ γράφει πὼς ἡ σερβικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1803 καὶ ἡ ἑλληνικὴ τοῦ 1821 ὑφείλαν τὴν ἐκρηξὴ τους στὸ ρωσικὸ χρυσάφι καὶ στὴ ρωσικὴ ἐπίδραση, βλ. Γιάννη Ζέβγου, Σύντομη μελέτη τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, μέρος Α', Ἀθήνα 1945, σ. 45.

4. Βλ. Ἰωάννου Φιλῆμονος, Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως Ἀθῆναι 1859, τ. Α' σ. 387 κ.ἐξ., Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ, Περιγραφή τῆς Ἡπείρου, Μέρος Γ', Ἰωάννινα 1985, ἐκδ. ΕΗΜ, σ. 337-339, Κων. Ἀθ. Διαμάντη, «Ἡ προσφορά τῆς Ἡπείρου εἰς τὸν Ἑλληνισμόν», Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, τ. 29 (1971), σ. 125/609 κ.ἐξ.

Ὄνοματεπώνυμο	Τόπος καταγωγῆς	Χρόνος καὶ τόπος κατήχησης
1. Ἀθανάσιος Γεωργίου	Ἄρτα	1821 - Κισνόβιο
2. Ἀπόστολος Βαρατάσης	Μέτσοβο	1821 - Ὀδησσός
3. Χριστόδ. Μ. Γαζώης	Καλαρρύτες	1821 - Ὀδησσός
4. Γεώργιος Κων. Γάτσος	Ἰωάννινα	1817 - Μόσχα
5. Ἀναστάσιος Γοργόλης ¹	Γραμμενοχώρια	; ;
6. Νικόλαος Δήμου	;	1820 - Κισνόβιο
7. Ἰωάννης Δούμας	Τσεπέλοβο Ζαγορίου	
8. Ἰωάννης Δ. Ζορμπᾶς	Ἰωάννινα	1817 - Μόσχα
9. Χρῆστος Ἰωάννου	;	1820 - Κισνόβιο
10. Νικόλαος Κανούσης	;	1817 - Μόσχα
11. Κυριαζῆς Ν. Καράμπελας	;	1820 - Κισνόβιο
12. Στέλιος Μιχ. Λαζάρου	;	1818 - Μόσχα
13. Νικόλαος Λέγδας	Ἰωάννινα	1821 - Ὀδησσός
14. Ἀλέξανδρος Λεονάρδος	;	1820 - Κισνόβιο
15. Χριστόδουλος Λουριώτης	Ἄρτα	1817 - Ὀδησσός
16. Ἀναστάσιος Μανάκης Μιχαλόγλου ²	Ἀνήλιο Μετσόβου	; ;
17. Δημ. Α. Μελᾶς	Ἰωάννινα	1820 - Νίζνα
18. Μιχαήλ	;	1820 - Κισνόβιο
19. Μιχ. Δ. Μπαμπαλιάρης	Ἰωάννινα	- Κισνόβιο
20. Δημήτριος Μπουραζάνος	Μέτσοβο	1821 - Ὀδησσός
21. Μιχαήλ Ξυδάς ³	Μέτσοβο	
22. Δημήτριος Παπάζογλου	Ζαγόρι	1821 - Ὀδησσός
23. Νικόλαος Πατσιμάδης	Ἰωάννινα	1816 - Μόσχα
24. Κωνσταντῖνος Πελτέκης ⁴	Μέτσοβο	; ;
25. Κων. Πεντεδέκας	;	1817 - Μόσχα
26. Δημήτριος Πουγοβίνος	;	1821 - Ὀδησσός
27. Μάνθος Ριζάρης ⁵	Μονοδένδρι Ζαγορίου	1817 - Μόσχα

1. Ψευδώνυμο «Φιλόθρησκος», βλ. καὶ Μπέττη, ὁ.π., σ. 68.

2. Βλ. Β. Σκαφιδά, «Ἱστορία τοῦ Μετσόβου», *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια*, τ. 12 (1963), σ. 790-791, Κ. Π. Λαζαρίδη, *Ὁ ἔθνικὸς ἀγωνιστὴς καὶ φιλογενέστατος Ἀναστάσιος Μανάκης ἀπὸ τὸ Μέτσοβο*, Ἀθῆναι 1971, Ἐμμ. Γ. Πρωτοφάλλη, «Ἡ προσέγγισις Ἑλλάδος - Μαυροβουνίου-Σερβίας καὶ ὁ Ἀναστάσιος Μανάκης ἐκ Μετσόβου», *Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιον Δ'* (1982), σ. 47 κ.ἐξ., Δημήτρη Λουλέ, *Ἡ ἵδρυσις τοῦ ἐλληνικοῦ προξενείου στὴ Σερβία (1835-1875)*, Ἰωάννινα 1986, σ. 13 κ.ἐξ., ὅπου σημειώνονται οἱ φιλικὲς σχέσεις πού διατηροῦσε ὁ Μανάκης μετὸν Μίλος Ὀμπρένοβιτς, καθὼς καὶ ἡ συμβολὴ του στὴν ἵδρυσις τοῦ ἐλληνικοῦ προξενείου στὸ Βελιγράδι.

3. Γιά τὸν Ξυδά βλ. Σκαφιδά, ὁ.π., σ. 110.

4. Γιά τὸν Πελτέκη, ὁ.π., σ. 110.

5. Βλ. Φιλήμονος, ὁ.π., σ. 380, Μπέττη, ὁ.π., σ. 94, Διαμάντη, ὁ.π., σ. 127/611.

Ὄνοματεπώνυμο	Τόπος καταγωγῆς	Χρόνος καὶ τόπος κατήχησης
28. Δημήτριος Χ. Σταματάκης	Καλαρρύτες	1821 - Ὀδησσὸς
29. Κωνστ. Ι. Σταματάκης	Καλαρρύτες	1821 - Ὀδησσὸς
30. Στεφ. Κυρ. Σταμέρωφ	Μέτσοβο	1821 - Ὀδησσὸς
31. Σπυρ. Ἰω. Στανέλος	Πάργα	1818 - Ὀδησσὸς
32. Ἰωάννης Στρεζέσκος	Ἄρτα	1820 - Κισνόβιο
33. Στέργιος Τέρωφ ¹	Μέτσοβο	; ;
34. Μιχαήλ Χάτος ²	Μέτσοβο	; ;

Ἀπὸ τὸ Ἀνήλιο, ἐγκαταστημένοι στὴ Μόσχα, ἀναφέρονται ὡς Φιλικοὶ καὶ οἱ: Μιχαήλ Ἰσαυρίδης (ψευδώνυμο τοῦ Καραμίχου) καὶ Στέργιος Καραμίχου³.

Ἡ συμβολὴ τῶν Ἡπειρωτῶν μεταναστῶν, Φιλικῶν καὶ μὴ, στὴν προετοιμασία τοῦ Ἀγώνα ἦταν πρωταρχικῆς σημασίας. Δὲν ἀρκοῦσαν ὅμως μόνο οἱ πόροι τῆς Ἑταιρείας, οἱ πατριωτικὲς ιδέες, τὸ ὑψηλὸ φρόνημα καὶ ἡ ἀγωνιστικὴ διάθεση. Χρειαζόταν καὶ ἡ συμπαράσταση ὀλόκληρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἦταν ἀνάγκη ν' ἀξιοποιηθεῖ στὸ μέγιστο βαθμὸ ἡ προετοιμασία ποὺ εἶχε γίνεῖ κατὰ τὶς δεκαετίες ποὺ προηγήθηκαν ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴ περίοδο. Καὶ προπαντὸς ἡ ἐξασφάλιση πολεμικῶν μέσων γιὰ τὴ συντήρηση καὶ ἐπέκταση τοῦ Ἀγώνα. Οἱ ἐκκλήσεις τῶν Φιλικῶν ἀπευθύνονται στοὺς Φιλέλληνες, ἀλλὰ κυρίως στοὺς Ἕλληνες τῶν παροικιῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἰδιαίτερα τῆς Ρωσίας. Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλους στοὺς Ἡπειρωτὲς Ζωσιμάδες. Σημειώνουμε ἐδῶ, πῶς ὁ μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος⁴ ἀπηύθυνε στὶς 10/22 Ἰουλίου 1821 ἀπὸ τὴν Πίζα, δυὸ γράμματα πρὸς τοὺς Ἡπειρωτὲς τῆς Ρωσίας, τὸ ἓνα πρὸς τοὺς Ζωσιμάδες καὶ τὸ δεύτερο πρὸς ὅλους τοὺς Ἡπειρωτὲς ποὺ ζοῦσαν στὴ ρωσικὴ γῆ⁵. Μὲ τὰ δύο γράμματα ζητοῦσε νὰ ἐνισχύσουν τὸν Ἀγώνα, προπαντὸς οἱ Ζωσιμάδες, τόσο γιὰ νὰ συνεχιστοῦν οἱ πρῶτες ἐπιτυχίες, ὅσοι καὶ γιὰ νὰ δημιουργηθοῦν καὶ γιὰ τὴν Ἡπειρο προϋποθέσεις ἐξέγερσης. Τὸ περιεχόμενον τῶν γραμμάτων ἀποκαλύπτει, παρὰ τὰ ὅσα ἔχουν ὡς τώρα ὑποστηριχθεῖ⁶, ὅτι

1. Γιὰ τὸν Τέρωφ, βλ. Σκαφιδᾶ, ὁ.π., σ. 110.

2. ὁ.π.

3. Βλ. Σκαφιδᾶ, ὁ.π., σ. 791-792.

4. Γιὰ τὸν Ἰγνάτιο βλ. γενικὰ Ἐμμ. Πρωτοψάλτη, Ἰγνάτιος μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1766-1828), ἐκδ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τ. Δ', τεῦχος Ι,ΙΙ, ἐν Ἀθήναις 1959, 1961.

5. Τὰ γράμματα μοῦ τὰ παραχώρησε ὁ συνάδελφος κ. Δ. Λουλές καὶ τὸν εὐχαριστῶ. Βρίσκονται στὸ Κεντρικὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο Παλαιῶν Ἐγγράφων τῆς Μόσχας καὶ δημοσιεύονται στὸ τέλος τοῦ ἀρθροῦ.

6. Βλ. π.χ. Φιλήμονος, Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ὁ.π., σ. 260, Ἄν. Γούδα, Βίοι παράλληλοι, τ. Α' Ἀθῆναις 1869, σ. μβ', τ. ΣΤ' 1872, σ. 195, Σπ. Μ. Θεοτόκη, Ἀλληλογραφία Γ.Α. Καποδίστρια - Γ.Γ. Ἐυνάρδου (1826-1831), ἐν Ἀθῆναις 1929, σ. κδ'.

ὁ Ἰγνατίος δὲν ἀνῆκε στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ ἦταν ἀντίθετος μὲ τὸ εἶδος τῆς δραστηριοτήτων τῆς¹. Βέβαια ἡ στάση του μετὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς Ἐπαναστάσεως, στάση ἄλλες φορές θετικὴ καὶ ἄλλες ἀρνητικὴ, φανερώνει πὼς δὲν ὑπῆρχε συνέγεια καὶ συνέπεια στὴν πολιτεία του. Τὰ γνωστὰ ὡς τὴν ὁρατοῦ ἀποδεικνύουν πὼς ὁ Ἰγνατίος εἶχε μὲν γνώση τῶν σκοπῶν τῆς Ἑταιρείας, δὲν ἦταν ὅμως μέλος τῆς. Ἡ πιθανότητα νὰ ἔχει ἐκ τῶν ὑστέρων, μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς Ἐπαναστάσεως στὴ Μοῦδαβία, ἀποκηρύξει τὴ συμμετοχὴ του στὴν Ἑταιρεία, γιὰ νὰ ἔχει τὴν εὐχέρεια νὰ κρίνει καὶ νὰ ἐλέγχει τοὺς ὑπευθύνους, πρέπει μᾶλλον ν' ἀποκλεισθεῖ. Ἡ ὁμολογία του, ποὺ περιέχεται στὸ γράμμα ποὺ ἀπευθύνει στοὺς Ἡπειρώτες τῆς Ρωσίας ἀποτελεῖ, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἀνοικτὴ διακήρυξη τῆς μὴ ἐνταξίης του σ' αὐτὴν καὶ τῆς διαφωνίας του γιὰ τὴν τακτικὴ ποὺ ἀκολούθησε.

Ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τοὺς Ἡπειρώτες τῆς Ρωσίας προκύπτουν καὶ μερικὲς ἀκόμη διαπιστώσεις καὶ ἐρωτήματα: 1) Ἦταν οἱ Ζωσιμάδες μέλη τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας; Φαίνεται πὼς ὄχι. Ἡ μὴ ἐνταξίη τους μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἀπ' ἕνα ἔχρον ἐπιστημονικῶς σχετικά: Ὁ Σκουφᾶς εἶχε ξεπέσει οἰκονομικὰ καὶ λίγο ὕστερα ἀπὸ τὴν ἴδρυση τῆς Ἑταιρείας στὰ 1814 ἀναγκάστηκε νὰ πάει στὴ Μόσχα γιὰ τακτοποίησι οἰκονομικῶν θεμάτων². Ἐκεῖ, συνεχίζοντας τὸ ἔργο τοῦ προσηλυτισμοῦ, προσπάθησε νὰ μὴσει στὴ Φιλικὴ τοὺς Ἑλληνας μεγαλέμπορους καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλους τοὺς Ζωσιμάδες καὶ τοὺς Ριζάρηδες. Ἡ ἄρνησι σχεδὸν ὅλων ἔχει σχέσι μὲ τὴν πτώχευσι τοῦ Σκουφᾶ, ὁ ὁποῖος τὴν ἔχει χάσει τὸ κῆρος του καὶ δὲ γινόταν πιστευτός. Τὸν ἀντιμετώπισαν μὲ εἰρωνεία καὶ βάρβαρον χλευασμόν³, γεγονός ποὺ τραυμάτισε τὴν εὐαισθησία του. Ἀργότερα, ὅταν ἡ Ἑταιρεία αὐξήσε τὸν ἀριθμὸ τῶν μελῶν τῆς καὶ ἀπέκτησε κῆρος μὴ ἦτο σ' αὐτὴν ὁ Μάνθος Ριζάρης⁴.

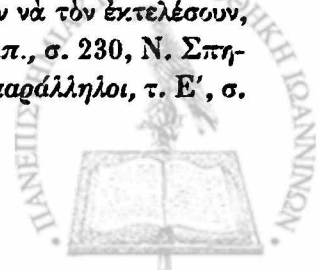
2) Ἀπὸ τὸ γράμμα τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τοὺς Ζωσιμάδες διαπιστώνεται ὅτι αὐτοὶ εἶχαν διαθέσει χρήματα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως στὴς Ἡγεμονίες, στὴ Βλαχομπογδανία, ὅπως σημειώνεται. Αὐτὸ σημαίνει πὼς ἔστω καὶ ἂν δὲν ἦταν μέλη τῆς Φιλικῆς, ὅταν ἄρχισε ὁ Ἀγώνας συντάχθηκαν μὲ τὴς θέσεις τῶν Φιλικῶν καὶ τοὺς βοήθησαν.

1. Μὴ νομίζετε - γράφει πρὸς τοὺς Ἡπειρώτες τῆς Ρωσίας - ὅτι εἶμαι μέλος αὐτῆς τῆς Ἑταιρείας, ἥτις ἔβαλε τὸ Γένος ἀνέτοιμον εἰς πόλεμον μὲ τόσον ἀνομοίας δυνάμεις, καὶ ὅτι βλέποντας τώρα τὰ πράγματα δύσκολα βιάζομαι ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως καὶ παρακινῶ τοὺς ὁμογενεῖς νὰ βοηθήσωσιν...

2. Βλ. Φιλήμονος, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ὁ.π., σ. 178.

3. ὁ.π., σ. 179. Δ.Α. Κόκκινου, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, τ. Α', Ἀθήνα 1974, σ. 79, Γ. Κορδάτου, Μεγάλῃ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος, τ. Χ, Ἀθήνα 1957, σ. 29-30.

4. Τὸ περιεργὸ εἶναι πὼς ἡ μὴσή του ἔγινε ἀπὸ τὸ πῶς ἀμφισβητούμενο στέλεχος τῆς Ἑταιρείας, τὸν Νικίτιο Γαλάτη, ποὺ στὰ 1818 οἱ Φιλικοὶ ὑποχρεώθηκαν νὰ τὸν ἐκτελέσωσιν, ἐπειδὴ εἶχε γίνῃ ἐπικίνδυνος γιὰ τὴν ὀργάνωσι (βλ. γενικὰ Φιλήμονος, ὁ.π., σ. 230, Ν. Σπηλιᾶδου, Ἀπομνημονεύματα, τ. Α', Ἀθήνησι 1851, σ. 4, Γούδα, Βίοι παράλληλοι, τ. Ε', σ. 126).

Ἡ συμβολὴ τῶν Ἡπειρωτῶν τῆς Ρωσίας στὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος δὲν κρίνεται μόνο ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ τους στὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὶς δραστηριότητες ποὺ ἀνέπτυξαν γιὰ τὴ μόρφωση, τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὴν ψυχικὴ προετοιμασία τῶν ὑποδούλων, μὲ σκοπὸ νὰ φτάσουν στὸ ἐπίπεδο τῆς συνειδητῆς συμμετοχῆς στὸν Ἄγωνα. Γιατὶ δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἔμποροι τῆς Ρωσίας, οἱ Ζωσιμάδες πρῶτα, ποὺ ἀσκήτευαν σκληρὰ μὲ τὴ θέλησή τους, μιὰ ἀσκητεία ποὺ σαγηνεύει ἀντὶ νὰ ἀποκροῦν¹, σῶρευαν ὅλα ἐκεῖνα τὰ πλούτη, κοινὸ θησαυρῖσμα τοῦ Γένους², μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πεποίθηση ὅτι αὐτὸ τὸ Γένος θὰ μπορούσε κάποτε νὰ στηθεῖ ὀρθὸ καὶ ν' ἀγωνιστεῖ γιὰ τὴν ἐλευθερία του.

Οἱ προσφορὲς τῶν εὐεργετῶν κάλυπταν, βασικά, τοὺς ἑξῆς τομεῖς:

1) τὴν ἐνίσχυση τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας, ποὺ παρὰ τὶς ἀδυναμίες της ἀποτελοῦσε τὸ κέντρο τῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ (συντήρηση, ἐπισκευή, ἀνοικοδόμηση ἐκκλησιῶν).

2) τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐκπαίδευσης σ' ὅλες τὶς βαθμίδες της, γιὰ νὰ μορφωθεῖ ὁ Ἑλληνισμὸς, νὰ κατανοήσῃ τὴν ἱστορικὴ του συνέχεια καὶ νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν ἀνεξαρτησία του (ἴδρυση, συντήρηση καὶ λειτουργία σχολείων, διορισμὸς ἱκανῶν δασκάλων³, ὑποτροφίες, ἔκδοση καὶ δωρεὰν διάθεση βιβλίων⁴, ἐξοπλισμὸς σχολείων μὲ σύγχρονα ἐποπτικὰ μέσα κλ.).

3) τὴν θεραπεία τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν, μιὰ ποὺ ἡ κρατικὴ πρόνοια ἦταν ἀνύπαρκτη (ἐνίσχυση φτωχῶν οἰκογενειῶν, ὑπανδρεία φτωχῶν κοριτσιῶν, ἐξαγορὲς χρεῶν σπιτιῶν, περίθαλψη, τροφὴ καὶ ἀποφυλάκιση ἀνθρώπων λόγω χρέους, ἐνίσχυση νοσοκομείων, πτωχοκομείων, ὀρφανοτροφείων ἢ ἴδρυση νέων, συγκρότηση φαρμακείων κλ.).

4) τὴν ἐκτέλεση ἔργων κοινῆς ὠφέλειας (π.χ. κατασκευὴ γεφυριῶν κλ.).

5) τὴν ἐξυπηρέτηση, τέλος, ἄλλων σκοπῶν, ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν ἐκτέλεση θρησκευτικῶν καθηκόντων, ἐνίσχυση συγγενικῶν προσώπων, ἐνίσχυση ἀδελφοτήτων, ἐλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Ρωσίας κλ.

1. Βλ. Ἡρακλῆ Ἀποστολίδη, «Ζωσιμᾶ ἔπαινος», *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια*, τ. 2 (1953), σ. 1118.

2. Βλ. δ.π.

3. "Ὅταν οἱ διαθέτες προσδιόριζαν τὰ προσόντα τῶν δασκάλων καὶ τὰ μαθήματα ποὺ ἔπρεπε νὰ διδάσκουν, αὐτὸ σημαίνει ὅτι εἶχαν διαμορφώσει μιὰ ὀρισμένη κοσμοθεωρία, βλ. Κων. Στεργιόπουλου, *Τὸ νόημα τῆς ἠπειρωτικῆς εὐποιίας*, Ἰωάννινα 1959, σ. 13.

4. Βλ. ἐπιστολὴ Μιχαὴλ Ζωσιμᾶ πρὸς τὸν Κοσμᾶ Μπαλάνο στὰ Γιάννινα, μὲ ἡμερομηνία 4 Φεβρουαρίου 1805, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὶς ἐκδόσεις τοῦ Κοραῆ, Σαγκούνη, δ.π., τ. 6 (1941), σ. 202. Βλ. ἐπίσης Ἀνδρέου Παπαδοπούλου - Βρετοῦ, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, ἐν Ἀθήναις 1854, τ. Α' σ. 123, 142, 143, 145, 146, 149, 150, 154, 165, 166, τ. Β' σ. 106, 109, 110, 124, 130, 135-136, 138, 141, 145, 147, 149, 156, 159, 168, 175, 200, 230, ὅπου ἀναγράφονται οἱ τίτλοι τῶν ἐκδόσεων ποὺ χρηματοδότησαν οἱ Ζωσιμάδες.

Τὸ ὕψος τῶν ποσῶν ποὺ διέθεσαν οἱ Ἑπειρῶτες γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν σκοπῶν αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιοριστεῖ μὲ ἀκρίβεια. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γνωστὰ ποσὰ τῶν διαθηκῶν, δωρεῶν καὶ ἐνισχύσεων, οἱ ἀπόδημοι ἔστειλαν γιὰ τὸν Ἑπειρωτικὸ, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπόδουλο Ἑλληνικὸ χῶρο, ποσὰ ἀπροσδιόριστου ὕψους. Κάποιοι ὑπολογισμοί, γιὰ τὸ ὕψος τῶν ποσῶν ποὺ δαπάνησαν οἱ Ἑπειρῶτες τῆς Ρωσίας γιὰ τὸν Ἑπειρωτικὸ χῶρο, ὀδηγοῦν στὶς παρακάτω διαπιστώσεις¹. Μὲ δωρεές ἐν ζωῇ καὶ μὲ τίς διαθῆκες διέθεσαν: 1) 434.596 ρ. ἀργ., 2) 830.000 περίπου ρ. ἄσιγν., 3) 1.842.725 περίπου ρ. χρ., 4) 2.633.000 περίπου δρχ., 5) 824.000 γρ. 6) 6.000 χρ. φρ., 7) Καταθέσεις σὲ νομίσματα ἄλλων χωρῶν, κυρίως τῆς Αὐστρίας. Ἡ μετατροπὴ τῶν ποσῶν αὐτῶν σὲ ρούβλια ἢ δραχμὲς τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰ. ἢ σημερινές, εἶναι, νομίζω, δυσχερής, γιὰτὶ οἱ ἀναλογίαι μεταξὺ τῶν νομισμάτων τῶν διαφόρων κρατῶν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ αἰῶνα μεταβάλλονταν².

Ἀπὸ στοιχεῖα δημοσιευμένα γιὰ τίς ἀναλογίαι νομισμάτων κατὰ τὸν 19ο καὶ τὸν 20ό αἰ., συμπεραίνεται ὅτι: στὰ μέσα περίπου τοῦ 19ου (1860)³ οἱ καταθέσεις τῶν Ἑπειρωτῶν εὐεργετῶν στὴ Ρωσία, σὲ κάθε εἶδος ρούβλια καὶ τραπεζογραμμάτια, ἀνέρχονταν σὲ 4.263.725 περίπου ρ. χάρτινα, ἢ σὲ 4.263.725 χρυσὰ φράγκα ἢ δραχμὲς. Ὑπολογίστηκε ὅτι τὸ 1967⁴ ἡ ἀνταλλακτικὴ ἀξία τοῦ χρυσοῦ φράγκου ἢ τῆς χρυσῆς δραχμῆς ἦταν ἑκατὸ φορές μεγαλύτερη ἀπὸ κείνη τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰ. Τὸ 1967 δηλαδὴ οἱ παραπάνω καταθέσεις, στὶς ὁποῖες θὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ποσὰ λιρῶν ἀπὸ τὴ μετατροπὴ τῶν δραχμῶν καὶ γροσίων ποὺ ἀναφέρθηκαν, ἰσοδυναμοῦσαν μὲ 27.838.000 περίπου χρ. λίρ., δηλ. μὲ 8.351.400.000 δρχ. (τιμὴ λ. 300 δρχ. περίπου). Τὸ 1977 τὸ ποσὸ αὐτὸ ἰσοδυναμοῦσε μὲ 50.108.400.000 δρχ. καὶ τὸ 1985 μὲ 293 δισεκατομμύρια δρχ. (μέση τιμὴ λ. 10.500 δρχ.), ποσὸ ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ 1/4 τοῦ τακτικοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς Ἑλλάδος (τοῦ 1985). Πόσο σημαντικὰ ἦταν τὰ ποσὰ τῶν καταθέσεων, ἀποδεικνύεται κι ἀπὸ τίς εἰσπράξεις τῶν τόκων τῶν κληροδοτημάτων στὴν πόλη τῶν Ἰωαννίνων. Σὲ σύνολο τόκων 1.476.278 γροσίων γύρω

1. Γενικὰ γιὰ τὰ ποσὰ ποὺ διέθεσαν οἱ Ἑπειρῶτες τῆς Ρωσίας τὸν 19ο αἰ. βλ. Διαθήκαι, ὁ.π., τίς σχετικὲς διαθῆκες, Λαμπρίδου, *Περὶ τῶν ἐν Ἑπιρῶ Ἀγαθοεργημάτων*, μέρος δεῦτερον, ἐν Ἀθήναις 1880, σ. 8 κ.έξ., Π. Ἀραβαντινοῦ, *Χρονογραφία τῆς Ἑπίρου*, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1856, σ. 272-3, Σεγκούνη, ὁ.π., Μπέττη, *Ἑπειρωτικὴ εὐποιία*, ὁ.π., Βλάχου, *Ἀλληλογραφία τῶν Ἑλεῶν Ζωσιμᾶ*, ὁ.π., σ. 139 κ.έξ.

2. Τὸ 1800 π.χ. τὸ ἀργυρὸ ρούβλι ἰσοδυναμοῦσε μὲ 2, 11 περίπου ἄσιγνάταις, 30.000 ἄσσ. ἰσοδυναμοῦσαν μὲ 14.193 ἀργ. ρούβλ., βλ. Μπέττη, ὁ.π., σ. 49. Τὸ 1845 1 ἀργυρὸ ρούβλι ἰσοδυναμοῦσε μὲ 3,5 ἄσσ. βλ. Διαθήκαι, ὁ.π., σ. 60, ὅπου δημοσιεύεται ἡ διαθήκη Χατζηκώστα. Τὸ 1880 1 ἀργ. ρούβλι ἰσοδυναμοῦσε μὲ 2,8 ἄσιγν., βλ. Λαμπρίδου, *Περὶ τῶν ἐν Ἑπιρῶ Ἀγαθοεργημάτων*, μέρος πρῶτον, ἐν Ἀθήναις 1880, σ. 22.

3. Στὰ 1860 1 ρούβλ. ἄσιγν. ἦταν ἰσοδύναμο μὲ 1 χρυσὸ φράγκο περίπου ἢ 1 χρυσὴ δρχ., βλ. Μελά, *Μιὰ οἰκογένεια-μιὰ ἱστορία*, σ. 179.

4. Βλ. Μελά, ὁ.π., σ. 179.

στὰ 1880¹, οἱ τόκοι τῶν κληροδοτημάτων ἀπὸ τῆ Ρωσία ἀνέρχονται σὲ ποσοστὸ 28% περίπου, δηλ. σὲ 307.916 γρ.², τὰ ὁποῖα ἂν μετατραποῦν σὲ ρούβλ. ἀσσιγν. μὲ τὴν ἀναλογία 14 γρόσια γιὰ κάθε ρούβλι³, δίνουν ποσὸ 22.000 περίπου, ρούβλια χάρτινα. Ἄν ὁ τόκος τῶν καταθέσεων ὑπολογιστεῖ γύρω στὸ 5%, ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ ποσὸ τῶν 22.000 ρ. ἀντιστοιχοῦσε σὲ κεφάλαιο 440.000 ρ., δηλαδή σὲ 30 δις. σημερινές δραχμές. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ εἶναι μικρὸ σὲ σχέση μ' ἐκεῖνο ποῦ πραγματικὰ ἀντιστοιχεῖ στὶς προσόδους, οἱ ὁποῖες ἀναλογοῦσαν στὴν πόλη τῶν Ἰωαννίνων. Σημειώθηκε ἀκόμη, ὅτι μεγάλου ὕψους ποσὰ τῶν κληροδοτημάτων προορίζονταν γιὰ ὅλη τὴν Ἡπειρο καὶ πολλὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, προπαντὸς γιὰ τὴν πρωτεύουσα. Πρέπει, τέλος, νὰ ληφθεῖ ὑπόψη ἡ ἀπώλεια σημαντικῶν κεφαλαίων λόγω προσβολῆς ἢ ἀκύρωσης διαθηκῶν⁴. Ἔτσι, τὰ ποσὰ τῶν κληροδοτημάτων κατεβαίνουν σὲ χαμηλότερα ἐπίπεδα ἀπὸ ἐκεῖνα ποῦ ὑπολογίσαμε μὲ βάση τὶς διαθήκες καὶ τὶς «ἐν ζωῇ» δωρεές.

Συμπεράσματα:

1) Τὶς ἐπικίνδυνες ρωγμὲς καὶ τὶς κρίσιμες ἀνάγκες ποῦ δημιούργησε ἡ τουρκοκρατία στὸν ἠπειρωτικὸ χῶρο, ἤρθαν νὰ καλύψουν οἱ προσφορὲς τῶν εὐεργετῶν, κυρίως, τῶν ξενητεμένων στὴ Ρωσία. Ἡ ἔννοια τῆς εὐποιίας ὀδήγησε πολλοὺς ἀπ' αὐτοὺς σ' ἓνα εἶδος ἐγκόσμιου μοναχισμοῦ, μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀπόλυτης ἀφιέρωσης στὴν ὑπηρεσία ἐνὸς ὑψηλοῦ ἰδανικοῦ⁵.

2) Στὸ πλαίσιο τοῦ κορυφαίου αὐτοῦ σκοποῦ, οἱ ἴδιοι, μέσω τῶν διαθηκῶν τους, ἱεραρχοῦσαν μερικότερους σκοποὺς, κατὰ σειρά μάλιστα προτεραιότητας, οἱ ὁποῖοι ἀπέβλεπαν στὴν πραγμάτωση τοῦ πρώτου. Ἡ ἱεράρχηση δὲν ἦταν τυχαία, ἀλλὰ προῖον ὄριμης σκέψης καὶ ὀρθῆς προοπτικῆς. Ὡς πρώτη ἐπιδίωξη τίθεται ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Παιδεία, ὁ διορισμὸς ἰκανῶν δασκάλων, οἱ ὑποτροφίες, ἡ δωρεὰν διάθεση βιβλίων, τὰ σύγχρονα ἐποπτικὰ μέσα⁶.

1. Τὰ ὁποῖα προέρχονταν ἀπὸ προσόδους κτημάτων μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, ἀπὸ κληροδοτήματα κατατεθειμένα στὴ Βιέννη, ἀπὸ κληροδοτήματα κατατεθειμένα στὴ Νίζνα, Πετρούπολη καὶ ἀπὸ καταθέσεις στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα.

2. Βλ. Λαμπρίδου, *Ἡπειρωτικὰ Ἀγαθοεργήματα*, μέρος δεῦτερον, σ. 43.

3. Βλ. ὁ.π., μέρος πρῶτον, σ. 21.

4. Ἡ διαχείριση ἐξάλλου τῶν κληροδοτημάτων ἐκ μέρους τῶν ἐπιτρόπων καὶ τῶν ὀργάνων ποῦ ἐκλέγονταν ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς κοινότητες τῆς Ἡπείρου γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ δὲν ἦταν πάντοτε ὑποδειγματικὴ. Ὁ Λαμπρίδης ψέγει δριμύτατα τὴν κατάσταση, μὴ διστάζοντας νὰ γράψει ὅτι γίνονταν καταχρήσεις καὶ κλοπές, βλ. ὁ.π., μέρος πρῶτον, σ. 33 κ.ἑξ., μέρος δεῦτερον, σ. 44 κ.ἑξ.

5. Ἄν θελήσουμε, σημειώνει ὁ Ἡρακλῆς Ἀποστολίδης (ὁ.π., σ. 1120), νὰ δοῦμε ἀπὸ κατ'ὄψεως...τὸν Ζωσιμαῖον ἄθλον, δὲ θὰ βροῦμε σ' αὐτὸ τίποτε τὸ μὴ ὀργανικὰ ἐνσωματωμένο, τίποτε ποῦ νὰ μὴ στοιχοῖ ἀπόλυτα στὸν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸ σκοπὸ: τὴν Παλιγγενεσία, τὴν πρὸς ἐθνεγερσία γοργὴ παρασκευὴ παντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ.

6. Ἡ διαθήκη π.χ. τῶν συγγενῶν τοῦ Παναγιώτη Ζούκα (Κωνσταντινούπολις 1825) ἐκφράζοντας τὴν τελευταία θέληση τοῦ διαθέτη ποῦ κατέθεσε τὰ χρήματά του στὸ Ὄρφα-

Ἀκολουθοῦν οἱ σκοποὶ ποὺ κατατείνουσι στὴ θεραπεία τῆς ἀσθένειας καὶ τὴν καταπολέμηση τῆς ἔνδειας. Τέλος, ἀναδιπλώνεται ὅλη ἡ κλίμακα τῶν ἀπαιτήσεων τῆς βούλησης τῶν δωρητῶν, γιὰ νὰ καλυφθοῦν ἀνάγκες κοινωνικῆς πρόνοιας καὶ νὰ ἐκτελεστοῦν κοινωφελῆ ἔργα. Ὅλα αὐτὰ σημαίνουν συνειδητὴ πρόθεση ὑποκατάστασης τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους στὶς ὑποχρεώσεις του πρὸς τοὺς ὑποδοῦλους.

3) Κύρια ἐπιδίωξη τῶν μεταναστῶν τῆς Ρωσίας, ἀλλὰ καὶ ἕλων τῶν ἄλλων, ἦταν νὰ πετύχουν τὴν κάλυψη ἀναγκῶν τῆς στενότερης πατρίδας, γιὰ νὰ κρατηθοῦν ἐκεῖ οἱ ἄνθρωποι, νὰ σταματήσει δηλαδὴ ἡ μετανάστευση. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Νικολάου Ζωσιμά στὶς 9 Ἰουνίου 1837, πρὸς τὸν ἀνεψιό του Μιχαὴλ Μπαλανίδη στὰ Γιάννινα, εἶναι χαρακτηριστικὴ¹. Παράλληλη, ἐπίσης ἐπιδίωξη τῶν μεταναστῶν ἦταν νὰ δοθοῦν τὰ μέσα συντήρησης, μόρφωσης καὶ οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης στοὺς Ἡπειρώτες, μὲ τὴν ταυτόχρονη ὑπηρετήση ὁλόκληρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ Ζωσιμάδες, Ριζάρηδες, Δομπόληδες Χατζηκώστας, θὰ εὐεργετήσουν ποικιλότροπα τὰ Γιάννινα, τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἀθήνα ἢ θὰ ὁραματισθοῦν, ὅπως οἱ Πασχάληδες τοῦ Καπεσόβου Ζαγορίου, ν' ἀνυψώσουν τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ τους σὲ κέντρο πανεπιστημιακῆς μόρφωσης γιὰ τὴν Ἡπειρο.

4) Ἀπὸ τίς διαθῆκες ἀποκαλύπτεται καὶ ἡ ἀπόφαση τῶν ξενητεμένων νὰ διασφαλίσουν τὰ κληροδοτήματα, ὥστε αὐτὰ νὰ ἐπιτελέσουν τὸν προορισμὸ τους. Γιαυτό, καὶ ἐν ζωῇ ἀκόμη, συμβουλεύουν, καθοδηγοῦν, ἐπιβάλλουν κυρώσεις, ὅταν διαπιστώνουν ἀτασθαλίες, διαγράφουν ἀκόμη καὶ τὰ πλαίσια τῆς λειτουργίας τῶν ἰδρυμάτων ποὺ συγκροτοῦν, ὑποδεικνύουν τὸ πρόγραμμα διδασκαλίας τῶν μαθημάτων ἢ φθάνουν στὸ σημεῖο, ὅπως ὁ Ζώης Καπλάνης, νὰ καθορίσουν καὶ τὸν τρόπο τῆς ἐπιστημονικῆς συλλογῆς καὶ ἐπεξεργασίας τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας!²

5) Ἄν καὶ δὲν ἀποκαλύπτεται ἄμεσα ἀπὸ τίς διαθῆκες καὶ τὴν ἀλληλογραφία, διαπιστώνεται, ὅμως, ἔμμεσα ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς δραστηριότητος τῶν ξενητεμένων, ὅτι κατὰ τὸν 19ο αἰ. ὠφελήθηκε σημαντικὰ ἡ οἰκονομία

νοτροφεῖο τῆς Μόσχας, περιλάμβανε, τὰ ἐξῆς: (οἱ ἐπίτροποι) θέλουσι τὸν μεταχειρίζονται αἰωνίως (τὸν τόκο τῶν καταθέσεων του) καὶ τὰ ἄλλα εἰς βοήθειαν τῆς πόλεως (τῶν Ἰωαννίνων) εἰς ὅ,τι ἤθελε φανῶσι πλέον χρήσιμα καὶ ἀναγκαιότερα, προτιμῶντες ὅμως τὴν Σχολήν, ἐπειδὴ ἀποβλέπει πρὸς φωτισμὸν καὶ ἀνόρθωσιν τοῦ γένους μας (βλ. Διαθῆκαι, σ. 31). Ἡ Σχολὴ εἶναι ἡ συμβολικὴ ἔκφραση ὅλων ὕσων συνδέονται μὲ τὴν ἔννοια τῆς Παιδείας καὶ τοῦ Διαφωτισμοῦ τοῦ Γένους, ἡ συνισταμένη τῶν προσπαθειῶν ποὺ ὀδηγοῦν στὴν πραγμάτωση τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐθνεγερσίας.

1. Βλ. Σεγκούνη, ὁ.π., τ. 6 (1931), σ. 216. Τοῦ στέλνει 10.000 γρόσια καὶ θὰ ἐπακολουθήσουν ἄλλα 20.000, ἂν ἀποφασίσει νὰ ζήσει στὴν πατρίδα. Σὲ καταφατικὴ ἀπάντηση θὰ τοῦ ἀπαντοῦσε καὶ ἐκεῖνος ἐκτεταμένα.

2. Βλ. Μιχαλόπουλου, ὁ.π., σ. 16.

τοῦ ἡπειρωτικοῦ χώρου, γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ δυνάστη περιοριζόταν μόνο στὴν ἐπιβολὴ μεγαλύτερων φόρων.

6) Ἡ Ρωσία στάθηκε γιὰ τοὺς ἀπόδημους Ἑπειρωτες τοῦ 18ου καὶ ἰδίως τοῦ 19ου αἰ. φιλόξενος τόπος. Στὴ νέα τους πατρίδα οἱ Ἑπειρωτες ἐργάστηκαν σκληρὰ καὶ μὲ τὶς ἱκανότητές τους σημείωσαν ἐξαιρετικὲς προόδους, κυρίως στὸ ἐμπόριο. Γιὰ τοὺς περισσότερους ἡ ἀπόκτηση πλούτου δὲν ἀποτελοῦσε αὐτοσκοπὸ, ἀλλὰ μέσο γιὰ ὑψηλοὺς στόχους. Ἐπιδίωξαν τὴν ἀπόκτηση χρημάτων, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἐπλάθαν ὀράματα γιὰ τὴν καλὴ διάθεση τοῦ πλούτου πρὸς ὄφελος τῶν ὁμογενῶν τους. Δὲν ἔγιναν, βέβαια, ὅλα ὅπως τὰ εἶχαν σχεδιάσει. Πολλὰ, ὅμως, πραγματοποιήθηκαν καὶ σ' ὅλους ἀνήκει ἡ ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη, ὅπως καὶ στὴ χώρα ποὺ τοὺς ἀνέδειξε, τὴ Ρωσία, ἀνήκει ἡ ὀφειλὴ τῆς μνήμης.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς ἡπειρωτικῆς εὐποιίας ἀναπαύονται στὴ Μόσχα, στὴν ἱστορικὴ Μονὴ Δονσκοί, μὲ τὶς ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τους σ' ἐλληνικὴ γλῶσσα¹. Αὐτὲς οἱ ἐπιγραφές, συγκινητικὰ κατάλοιπα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Διασπορᾶς καὶ ἱστορικὰ τεκμήρια, διδάσκουν καὶ ὑπενθυμίζουν τοὺς δεσμοὺς ποὺ συνέδεαν τοὺς ὑπόδουλους Ἕλληνες μὲ τὴ Ρωσία, στὴν ὁποία, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη χώρα, εἶχαν ἐναποθέσει τὶς ἐλπίδες τους γιὰ τὴν Ἐλευθερία.

1. Βλ. Α. Βρανούση, «Ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης στὴ Ρωσία», *Ἑπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, τ. Ε' (1983), σ. 346.

ΕΓΓΡΑΦΑ

-1-

Ἐπιστολὴ τοῦ μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας Ἰγνατίου πρὸς τοὺς Ζωσιμάδες ἀπὸ τὴν Πίζα 10 | 22 Ἰουλίου 1821*

Εὐγενέστατοι Κύριοι Ζωσιμάδαι!. ὀλοψύχως Σᾶς εἶχομαι.

Καλοὶ Πατριῶτες, εὐεργέται κατὰ διαφοροὺς τρόπους ὄχι μόνον τῆς καθ' αὐτὸ Πατρίδος σας τῶν Ἰωαννίνων, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος, ἀπολαμβάνετε δικαίως καὶ ἀπὸ τὴν Πατρίδα σας εὐγνωμοσύνην, ὑπόληψιν, καὶ ἀγάπην, καὶ Σᾶς γνωρίζει τὸ Γένος πρώτους, ἂν καὶ ἄλλοι μὲ τίτλους μόνον φιλονικοῦν τὰ πρωτεῖα.

Εἰς τὴν παροῦσαν ἀνάγκην τῆς Πατρίδος ἔμαθον, ὅτι ἐκάμετε μεγάλας θυσίας, καὶ τὸ πιστεύω, ἐπειδὴ εἶναι ἐπόμενον τῶν προτέρων σας πράξεων, ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν, ὅ,τι ἐκάμετε τόσον ἢ εὐγενεῖα σας, ὅσον καὶ οἱ ἄλλοι ὁμογενεῖς, δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν σκοπὸν σας, ἐπειδὴ ὅλα τὰ χρήματα μιᾶς γενναίας συνδρομῆς ἐδόθησαν εἰς ἓν μόνον μέρος, καὶ ἐξωδεύθησαν εἰς τὴν Βλαχομπογτανίαν, ὅπου διὰ πολλὰ αἷτια ἔπρεπε νὰ τελειώσωσι τὰ πράγματα, ὡς ἐτελείωσαν.

Ἄλλ' ἂν ἐτελείωσαν τὰ πράγματα εἰς τὴν ξένην γῆν, μήπως εἶναι δυνατόν νὰ τελειώσωσι καὶ πρὸς τὴν Πατρίδα μας; Ἡ διοικήσις τῆς Τουρκίας εἶναι εἰς τελείαν παραφροσύνην, καὶ λύσαν, καὶ δὲν παιδεύει τοὺς ἐνόχους, ἀλλὰ τὴν θρησκείαν, καὶ ἐπῆρε μέτρα νὰ ὀλιγιστεῦση τοὺς χριστιανοὺς διὰ νὰ στερεώσῃ μὲ τοῦτον τὸν ἄδικον τρόπον τὴν ὑπαρξίν της, καὶ νὰ μὴν ἔχη νὰ φοβηθῇ εἰς τὸ ἔξῃς τοὺς ὑπηκόους της, τοὺς ὁποίους νομίζει ὑπόπτους. Τούτων οὕτως ἐχόντων, δὲν ἔμεινεν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς μας ἄλλο τι, εἰ μὴ τὸ νὰ ἀποθάνωσιν ὅλοι μὲ τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας, διότι δὲν εἶναι ἔργον φρονήσεως νὰ κάμωσι καὶ ἄλλως πως.

Μόνον ἢ Ἡπειρος ἔστεκεν ἀκίνητος, ὡς δαμασμένη ἀπὸ τὴν πολυχρόνιον τυραννίαν τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ὡς ἀφανισμένη τὸ δεύτερον ἀπὸ τὰ βασιλικά στρατεύματα, ἐπειδὴ δὲν εἶχε τὰ μέσα νὰ κινηθῇ, καὶ μὲ τὸ νὰ ἔχωσιν οἱ ἄνθρωποι τῶν μερῶν ἐκείνων ἀρκετὸν πνεῦμα, ὥστε νὰ γνωρίσωσιν, ὅτι πόλεμος χωρὶς χρήματα δὲν γίνεται.

* Βλ. Κεντρικὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο παλαιῶν ἐγγράφων, Μόσχα, Φ. 3/83.

Ἄλλ' οἱ Τούρκοι χωρὶς νὰ παρατηρήσωσι τὸ φέρισμον τῶν Ἑπειρωτῶν, βαδίζοντες μὲ ἓνα μόνον σκοπὸν νὰ ὀλιγοστεύσωσι τοὺς χριστιανούς, ἀπεφάσισαν νὰ φέρωσιν ἄλβανίτας τούρκους, νὰ πλακώσωσιν ἐξαίφνης ὅλα τὰ μέρη ἐκεῖνα, καὶ νὰ κάμωσι καὶ ἐκεῖ ὅ,τι γίνεται καθ' ἡμέραν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ εἰς ὅσα ἄλλα μέρη εἶναι οἱ χριστιανοὶ ἄοπλοι.

Αὐτὴν τὴν ἀπόφασιν τῶν Τούρκων ἀφ' οὗ τὴν ἐβεβαιώθησαν ἀπὸ γράμματα, τὰ ὁποῖα κατὰ περίστασιν ἐπιάσθησαν, δὲν τοὺς ἔμεινε πλέον ἄλλο, εἰ μὴ νὰ προστρέξωσιν εἰς τὰ ὄπλα, ὅπως καὶ ἔκαμαν. Ἄλλὰ τοὺς λείπουν ὅλα τὰ μέσα τοῦ πολέμου, καὶ τὸ ἀναγκαιότερον τὸ μολῦβι, καὶ τὸ μπαροῦτι, καὶ ζητοῦν τὴν συνδρομὴν τῶν ὁμογενῶν, διότι ἔχουν καὶ χρεῖαν συνδρομῆς κατ' ἀρχὰς μάλιστα ἕως οὗ νὰ ἐλευθερώσωσι διόλου τοὺς τόπους ἐκείνους, καὶ νὰ λάβωσιν εἰς χεῖράς των τὰ βασιλικά εἰσοδήματα, καὶ τὰ τούρκικα κτήματα, μὲ τὰ ὁποῖα μέσα κρατεῖται ἔπειτα ὁ πόλεμος.

Ἐγὼ ἐδῶθεν ἔκαμα ὅ,τι ἠμπόρεσα, δηλαδὴ τοὺς ἔστειλα γράμμα μόν μὲ τὸν πρῶτον ταχυδρόμον πρὸς τὸν κύριον Μαυροκορδάτον, ὃς τις ἐκίνησε διὰ τὴν σ. 2 Πελοπόννησον, διὰ νὰ τοὺς δώσῃ ὅ,τι ἔχει ἀπὸ ὅσα τοὺς || χρειάζονται, καὶ ἔκαμα καὶ μίαν συνδρομὴν ἀπὸ δύο χιλιάδες φλωρία, ἧτις ψωνίζεται εἰς μολῦβι, καὶ μπαροῦτι ἀπὸ τοὺς κυρίους Μοσπινιώτην, καὶ Πατρινόν, καὶ στέλλεται μὲ πρῶτον πλοῖον.

Αὐτὴ δὲ ἡ συνδρομὴ ἐγένετο ἀπὸ μόνον τοὺς ἐδῶ ὀλίγους Ἑπειρώτας, καὶ ἀπὸ ἐμέ, ἐπειδὴ ἡμεῖς ἔχομεν εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος καὶ περισσότερον χρέος, ἐγὼ ὡς χρηματίσας ἀρχιερεὺς, καὶ οἱ ἄλλοι ὡς ἐκεῖθεν λαβόντες τὴν γέννησιν.

Κάμετε λοιπὸν καὶ ἡ εὐγενεῖά σας ὅ,τι δύνασθε τόσον οἴκοθεν, ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς αὐτόσε Ἑπειρώτας, πρὸς τοὺς ὁποίους καὶ γράφω ἐν συντόμῳ, ἀφίνωντας νὰ μάθωσιν ἀπὸ τὸ πρὸς τὴν εὐγενεῖαν σας γράμμα μου ὅσα τρέχουν εἰς τὴν Πατρίδα των.

Ἡ δὲ συνδρομὴ σας ἄς τοὺς σταλθῇ διὰ τῆς Λιβούρνου μὲ τὸ μέσον τῶν ἐκεῖ ἀνταποκριτῶν σας, διορίζοντάς τους μέρος νὰ στείλωσιν, εἰς μολῦβι, καὶ μπαροῦτι, καὶ μέρος εἰς τουφέκια, καὶ κανόνια τῆς καμπάνιας, τὰ ὁποῖα τοὺς εἶναι ἀναγκαιότατα.

Σᾶς προσθέτω καὶ ὅσα ἔγιναν εἰς τὰ πρῶτα κινήματα διὰ περιέργειάν σας: Τὸ Μεσολόγγι, καὶ Ἀνατολικὸν δὲν ἔχουν πλέον Τούρκους.

Ὁ Ναύπακτος ἦτο πολιορκημένος διὰ ξηρᾶς, καὶ θαλάσσης, καὶ εἶναι ἐλπὶς νὰ πέσῃ ὀγλίγωρα.

Τὸ Βραχῶρι, καθέδρα τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας ἐκυριεύθη ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς, καὶ ἦσαν οἱ Τούρκοι κλεισμένοι εἰς δύο σπίτια, ὅπου διὰ πολὺν καιρὸν δὲν ἠμποροῦν νὰ σταθῶσιν.

Μία μεγάλη δύναμις μὲ τὸν Ὅμῆρ Πασσᾶν Βριόνην ἔλαβεν εἰς τὰς Θερμοπύλας τὴν τύχην τῶν Περσῶν, ὅπου ὁ καλὸς Ἀρχιερεὺς Νέων Πατρῶν ἐπεσε πληγωθεὶς καιρῶς εἰς τὸ τέλος τῆς μάχης, καὶ ἀπέθανε χαίρων λέγωντας: Ἐνικήσαμεν τοὺς Ἀγαρηνοὺς!

Ὁ Πλιάσσα Πασσᾶς, ὅστις ἤρχετο πρὸς βοήθειαν τοῦ Βραχωρίου, σταλμένος ἀπὸ τὸν Γενικὸν Ἀρχιστράτηγον Χουρσίτ Πασσᾶν, ἐκτυπήθη εἰς τὸν δρόμον ἀπὸ τὸν Καπετᾶν Ἀνδρέαν Καραΐσκον, καὶ ἐβιάσθη μὲ πολὺν του χαμὸν νὰ ἐπιστρέφῃ εἰς Ἄρταν, καὶ νὰ κλεισθῇ εἰς τὸ κάστρον μὲ τοὺς ἄλλους Τούρκους.

Ἄλλη δευτέρα δύναμις ἤρχετο ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, καὶ τοὺς ἔκλεισαν οἱ Σουλιῶτες εἰς τὴν μέσην τοῦ δρόμου εἰς τὰ πέντε Πηγᾶδια, σύνορον τῆς Ἄρτας καὶ τῶν Ἰωαννίνων. Αὐτοὶ δὲ οἱ Σουλιῶτες εἶναι τῶρα εἰς ἅγιον Δημήτριον, τρεῖς ὥρας μακρὰν τῶν Ἰωαννίνων, καὶ εἰς τὸ Χανόπουλον, δύο ὥρας μακρὰν τῆς Ἄρτης, ὥστε αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔχουν πόθεν νὰ φύγῃσι, καὶ δὲν γλυτόνουν.

Ἀντικρὸν τῆς Ἁγίας Μαύρας ἦσαν δύο φρούρια φυλαγμένα ἀπὸ Τούρκους, καὶ τὰ ἐπῆραν οἱ ἰδικοὶ μας ὀνομάσαντές τα τὸ μὲν τῆς Ἀναστάσεως, τὸ δὲ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Τὴν Βόνιτζαν τὴν ἔκλεισαν, καὶ ἡ ἐκεῖ τουρκικὴ φρουρὰ ἐφυλάχθη εἰς τὸ κάστρον· ἔχουν παρομοίως ἀποκλεισμένην καὶ τὴν Πρέβεζαν, ὅπου καὶ ἐσυμ-σ. 3 φώνησαν μὲ τὸν διοικητὴν τῆς νὰ μὴν πειράξῃ τοὺς ἐκεῖ ἢ χριστιανούς, καὶ νὰ μὴ πειραχθῇ οὔτε αὐτὸς ἔπειτα, ὅταν τὰ ἄλλα μέρη πέσωσι, καὶ τοῦ ζητήσωσι τὴν παράδοσιν τῆς χώρας, καὶ τοῦ κάστρου.

Τὸ Σοῦλι, ἠξεύρετε ὅτι τὸ ἔλαβαν πρὸ καιροῦ οἱ Σουλιῶτες, καὶ ὅτι καμμία δύναμις δὲν θέλει δυνηθῆ νὰ τοὺς τὸ πάρῃ.

Ἡ Ἄρτα εἶναι ἀποκλεισμένη· εὐρίσκονται εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν φρουρὰ ἀπὸ τοὺς βασιλικούς, πολλοὶ Τοῦρκοι Ἰωαννῖται, καὶ οἱ ἐντόπιοι Τοῦρκοι. Ὄταν παρθῇ, καὶ παρθῶσι καὶ οἱ ἀνωτέρω ἄλλοι τόποι, τότε θέλει γενῆ κοινὴ ἐκστρατεία εἰς Ἰωάννινα κατὰ τοῦ βασιλικοῦ στρατεύματος· ὁ δὲ Ἀλῆ Πασσᾶς, ὅστις διαφεντεύεται εἰς τὸ φρούριον, ἂν δὲν θελήσῃ νὰ ἀλλάξῃ θρησκείαν, καὶ νὰ ἐνωθῇ μὲ τοὺς Γραικούς, θέλει νομισθῇ ὡς ἐχθρός, καὶ θέλει μείνῃ πολιορκημένος στενώτερα.

Εἰς ὀλίγον καιρὸν ἔγιναν πολλὰ εἰς τοῦτο τὸ μέρος, διότι εἶναι οἱ κάτοικοι περισσότερον ἀνδρεῖοι ἀπὸ ἄλλους, καὶ μὲ καλήτερον χαρακτῆρα.

Ταῦτα, καὶ μένω

1821: Ἰουλίου 10 | 22 ἐκ Πεισῶν.

Εὐχέτης Σας ἐν Χ(ριστ)ῶ

ὁ μητροπολίτης Ἰγνάτιος

Ἐπιστολὴ τοῦ μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας Ἰγνατίου πρὸς τοὺς
Ἠπειρωτὲς τῆς Ρωσίας, ἀπὸ τὴν Πίζα 10 |22 Ἰουλίου 1821

Ἀδελφοὶ Ἠπειρωτὲς, οἱ ἐν Ῥωσσίᾳ διατρίβοντες, χαίρετε ἐν Κυρίῳ!
Ἡ Πατρίς σας εἶναι εἰς κίνδυνον· ἡ μεγάλη ὑπομονὴ τοῦ λαοῦ ἐκείνου τόσον εἰς
τὴν πολυχρόνιον τυραννίαν τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ὅσον καὶ εἰς ὅσα κακὰ ὑπέφερεν
ἀπὸ τὰ βασιλικά στρατεύματα, ἢ φρόνησίς του, ἣτις τοῦ ἔδιδε νὰ γνωρίζῃ τὴν
ἔλλειψιν τῶν μέσων εἰς μίαν ἀντίστασιν, καὶ τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης διὰ νὰ στέ-
κη ἡσυχος, καὶ νὰ μὴ μιμηθῇ τοὺς γείτονές του Πελοποννησίους, καὶ πολλὰς
καὶ μεγάλας θυσίας καὶ ἐκδουλεύσεις του εἰς τὰ βασιλικά στρατεύματα, καὶ ἐν
ἐνὶ λόγῳ ὅσα ἔκαναν οἱ κάτοικοι τοῦ μέρους ἐκείνου διὰ νὰ φυλάξωσι μόνον τὴν
ὑπαρξίν των, δὲν ἐχρησίμευσαν διὰ νὰ τοὺς ἀπομακρύνωσι τὸν κίνδυνον, διότι
οἱ Τοῦρκοι ἐπῆραν μέτρα νὰ ὀλιγοστεύσωσι τοὺς χριστιανοὺς διὰ νὰ μὴ τοὺς
φοβῶνται πλέον, καὶ φονεύουν ἐξίσου τὸν ἔνοπλον, τὸν ἀθῶον καὶ ὄσους ἀπὸ
μωρίαν ἤθελαν τοὺς δουλεύσει μὲ ζῆλον καὶ πιστά.

Ἐνῶ λοιπὸν δὲν ἐδόθη κάμμία ἀξία ἀπὸ τοὺς συμπατριώτας σας, καὶ ἄφ'
οὔ τοὺς ἐζήτησαν οἱ Τοῦρκοι καὶ τὰ ὄπλα των, καὶ αὐτοὶ τὰ ἔδωσαν διὰ νὰ τοὺς
σηκώσωσι τὴν ὑπόψιαν, καὶ τὸ αἷτιον τοῦ σκανδάλου, οἱ Τοῦρκοι μὲ μίαν ἀπι-
στιάν ἀνήκουστον, ἠτοίμαζαν στρατεύμα ἄλβανιτῶν διὰ νὰ ἔλθῃ ἔξαφνα, καὶ
νὰ κατασφάξῃ καὶ τοὺς εἰς τὴν Ἠπειρον χριστιανούς, ὅπως τοὺς θυσιάζουν εἰς
ὅσα μέρη εὐρέθησαν ἄοπλοι.

Ἡ ἀνάγκη τοὺς ἔκαμε καὶ πρότερον νὰ στέκωνται ἡσυχοὶ· ἡ ἀνάγκη τοὺς
ἐβίασε καὶ τώρα νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας διὰ νὰ φυλάξωσι τὴν ζωὴν των,
καὶ ὅ,τι ἄλλο πρᾶγμα ἔχουν ἱερόν. Τὰ Καπετανάτα καὶ τὸ Σοῦλι τοὺς ἔδωσαν
ἐκ τοῦ προχείρου χεῖρα βοηθείας, ὥστε οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες ἐσχεδιάζον διὰ νὰ
τοὺς φονεύσωσι, τρέμον κλεισμένοι εἰς τὰ φρούρια διὰ τὴν ἰδίαν των ζωὴν.

Οὕτω πως τρέχουν τὰ πράγματα εἰς τὴν Πατρίδα σας κατὰ τὸ παρόν, καὶ
ἐπειδὴ ὁ λαὸς ἐκεῖνος εἶναι ἀνδρεῖος, ὑπομονητικός, τίμιος καὶ μὲ θρη-
σκείαν, || σελ. 2 ἐλπίζω ὅτι θέλουν στεφανωθῆ οἱ ἀγῶνες του μὲ τὴν νίκην, καὶ μὲ
τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἠπείρου καὶ ὅτι θέλουν εἶναι ἐντὸς ὀλίγου εἰς κατάστασιν
διὰ νὰ δώσωσι χεῖρα βοηθείας καὶ εἰς τοὺς γείτονές των χριστιανούς.

Ἐπειδὴ δὲ τοὺς λείπουν ὅλα τὰ μέσα τοῦ πολέμου καὶ τὰ χρήματα διὰ νὰ
τὰ προβλέψωσι, μὲ τὸ νὰ εἶναι τὰ Ἰωάννινα σωρὸς ἀπὸ λίθους, ἢ Ἄρτα ὑπο-

κειμένη εἰς τὴν ἰδίαν τύχην, ὁμοίως καὶ τὰ χωρία τῆς περιοχῆς ἐκείνης εἰς κακίστην κατάστασιν, ὅσοι εὐρέθησαν ἔξω πατριῶτες καὶ ἔχουσι κάποιαν κατάστασιν, πρέπει νὰ κάμωσι μίαν θυσίαν ἀνάλογον μὲ τὴν ἀνάγκην τῆς πατρίδος τῶν καὶ παρακαλῶ νὰ ἀκούσετε τὴν φωνὴν τῆς Πατρίδος, τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ πρὸ πάντων τῆς θρησκείας καὶ νὰ προφθάσετε τοὺς ἀδελφούς σας μὲ βοήθειαν ἀνάλογον μὲ τὴν ἀξίαν τῶν.

Μὴ νομίσητε ὅτι εἶμαι μέλος αὐτῆς τῆς Ἑταιρείας, ἣτις ἔβαλε τὸ Γένος ἀνέτοιμον εἰς πόλεμον μὲ τόσον ἀνομοίας δυνάμεις, καὶ ὅτι βλέπωντας τώρα τὰ πράγματα δύσκολα βιάζομαι ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως, καὶ παρακινῶ τοὺς ὁμογενεῖς διὰ νὰ τὸ βοηθήσωσιν· ὅτι ὑπάρχει μία τοιαύτη Ἑταιρεία μόνον ἤξευρα, ἐπειδὴ δὲν ἐφυλάχθη τὸ πρᾶγμα μυστικόν, καὶ τὸ ἤξευραν καὶ ἄλλοι πολλοί· ποῖοι δὲ εἶναι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς καὶ ποῖα τὰ μέσα τῆς δὲν ἤξευρα, ὡς δὲν ἤξευρα καὶ τὸ κίνημά της πρὶν φθάσωσιν ἐδῶ αἱ προκηρύξεις τοῦ Ὑψηλάντη, τῶν ὁποίων τὰ θλιβερὰ ἀποτελέσματα προεῖδον καὶ ἔκλαυσα πικρῶς.

Ἄλλ' ὅσοι δὲν εἶχαν ἐνοχὴν καὶ εἶδῃσιν εἰς ὅσα ἔγιναν, ἀφ' οὗ τὸ πρᾶγμα ἔγινεν καὶ τὸ Γένος κινδυνεύει, τί πρέπει νὰ κάμωσι; νὰ σταθῶσιν ἀδιάφοροι, τοῦτο εἶναι ἀμάρτημα ἀσυνχώρητον, διότι λείπουν ἀπὸ τὸ πρὸς τὸν θεόν, πρὸς τὴν θρησκείαν, πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα χρέος τῶν.

Τοιοῦτον χρέος Ἱερὸν μόνον, ἀδελφοί, μὲ βιάζει καὶ ἄλλους νὰ παρακαλῶ, καὶ ἐγὼ νὰ κάμνω ὅ,τι δύναμαι, καὶ ἔπειτα νὰ προσφέρω καὶ τὴν ζωὴν μου, ἂν σ. 3 ἢ Πατρίς || τὴν θέλει, διότι μία τοιαύτη θυσία ὡς πρὸς ἐμὲ εἶναι πολλὰ μικρὴ, καὶ τὴν κάμνω εὐχαρίστως, ὅταν ἢ Πατρίς τὸ ζητήσῃ.

Μὴ νομίσητε, ὅτι τὰ τῆς Πατρίδος σας ὁμοιάζουν μὲ τὰ τῆς Βλαχίας· εἰς τὴν Πατρίδα σας γίνεται ὁ πόλεμος διὰ τὴν Πατρίδα, γίνεται ἀπὸ ἄνδρας τιμίους, καὶ γενναίους, καὶ εἶναι τόση διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν κινήματων τοῦ ἐνὸς μέρους μὲ τὸ ἄλλο, ὅση εἶναι τῆς νυκτὸς μὲ τὴν ἡμέραν.

Ἐνθυμίζωντάς σας καὶ αὐθις, καὶ πολλάκις τὸ πρὸς τὴν Πατρίδα χρέος σας, μένω.

1821· Ἰουλίου 10 |22

Ἐκ Πεισῶν

Εὐχέτης σας ἐν Χ(ριστ)ῷ

ὁ μητροπολίτης Ἰγνάτιος

ABSTRACT

EPIROTES IMMIGRANTS IN RUSSIA DURING THE 19th CENTURY AND THEIR CONTRIBUTION IN THE DEVELOPMENT OF EPIRUS

by

ELEFThERIA I. NIKOLA·I·DOU

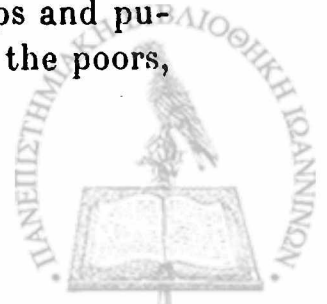
The struggles of the Greeks for independence during the Ottoman rule was affected by the intentions of the Great Powers. The Greeks firstly had leaned toward the West, but later, dissapointed, turned towards Russia, with the hope that it was the only force, which could oppose to Ottoman Empire.

Among the relations, which were developed between the Greeks and Russia, we can include the immigration of Greeks to Russia, especially after the Russian-Turkish Wars of 1770 and 1787. It is difficult to fix the exact chronological limits within in which the immigrants from Epirus went to Russia, as well as their number. According to the pertinent bibliography, we can assume that the immigration of the Epirotes began during the 10th century, with the people from Ioannina and Zagori pionneering, and this number was considerable.

The immigrants from Epirus were prospering mainly in Moscow, Nizna, Odessa and Saint Petersburg. It is also difficult to define the exact place of their origin. However, the greatest part of these immigrants was from the regions of Ioannina, Zagori, Grammenochoria, Metsovo etc.

The most known benefactors from Epirus are the following: George, and Anastassios Gorgolis, Triantaphyllos and John Dobolis, George Theophanis, Constantin and Paul Paschalis, Zosimades, Zois Kaplanis, Rizarides, George and Anastasios Hatzikostas etc. Many of them involved actively in the struggles of the Greek nation and contributed in the financial, intellectual, culture, and social development of Epirus.

Indicatively we mention that by their contributions they helped for the building, repairing and preservation of churches; for the foundation, preservation and operation of schools; for granting scholarships and publication of books; for the operation of hospitals, asylums for the poors, orphan's homes, marriage of poor girls etc.

The sum of money, which was donated for the above mentioned purposes it is impossible to be calculated. An approximate estimation can be made, if we convert the rubles in today's Greek drachmas. So we have the following amounts: the amount of 4.263.725 rubles, which calculated that they were the deposits of the Epirotes benefactors in Russia during the middle of the 19th century, corresponds to 293 billion 1985 drachmas.

Russia was a hospitable place for the immigrants from Epirus. A number are still buried in the grounds of the historical monastery of Donskoi in Moscow, with the inscriptions in Greek language on their tombe stones.

